

TÜRK EDEBİYATINDA DÖNEMLER

Türk Edebiyatı, Türk toplumunun tarih içinde gelişme dönemlerine göre değişmiş, gelişmiş ve günümüze kadar gelmiştir. Dönemlere ayrılmasındaki önemli ölçütler(kıstas) arasında; din değişikliği, göçler, Türkçe'nin yetersiz görülmesi, bilim ve teknolojiadaki değişimler, Batılılaşma isteği, kültürel farklılaşma, dil coğrafyası ... sayılabilir.

Toplumumuzun tarihinde üç önemli dönem vardır:

- a- İslâmiyet'i kabul etmeden önce zaman zaman tüm Asya'yı kaplayan bölgede ortaya çıkan sosyal yaşayışımız.
- b- İslâmiyet'i benimsedikten sonra zaman zaman Asya kıtasının büyük bir kısmını, Afrika'nın kuzeyini ve Avrupa'nın bir kısmını kaplayan sosyal yaşayışımız.
- c- Avrupa'da bilim ve teknolojiye meydana gelen gelişme ve ortaya çıkan yaşam tarzını benimsemeye çalıştığımız sosyal yaşayış biçimimiz.

İSLÂMİYET ÖNCESİ TÜRK EDEBİYATI

Türklerin İslâmiyeti kabulünden önceki dönemlerine ait olan bu edebiyat, yaklaşık 11. Yüzyıla kadar sürmüştür. Yabancı etkilerden uzak kalan bu dönem edebiyatı, biçim ve içerik bakımından yerli ve ulusal nitelikler taşır. Bir başka deyişle edebiyat, bireysel değil, toplumsaldır. Kullanılan dil, halkın dilidir.

Sözlü Edebiyat : Türklerin gelenek, görenek ve dinsel inançları doğrultusunda yaptıkları törenlerden doğmuştur. Yapılan törenlerin anlam ve önemini belirtmek üzere kopuz adı verilen telli çalgılar eşliğinde söylenen manzumeler, sözlü edebiyatın ilk ürünlerini oluşturur. Türklerin genelde göçebe yaşam sürmeleri, hayvancılıkla ilgilenmeleri, sürekli savaş, mücadele içinde olmaları sözlü edebiyatın daha yaygın olmasında etkindir. Dili sade olan manzumelerin nazım birimi dördlük, ölçüsü hece ölçüsüdür. Genelde 4 + 3 : 7 lik hece ölçüsü kullanılır. Uyak düzeni olarak aaab / cccb / dddb / ... kullanılmıştır. Kimi manzumelerde uyakların dize başlarında olması ayrı bir özelliktir. Aynı zamanda din adamı olan sanatçılar tarafından söylenen manzumeler, halkın ortak malı sayılır. (anonim) Bu sanatçılara şaman, kam, baksı, ozan adı verilir. Şamanizmin etkilerinin çok olduğu bu manzumelerde; evrenin, insanın yaratılışı, ulusların türeyişleri, devlet, savaş, din, bilim, sanat, kahramanlıklar, ahlâk... konuları işlenir. Sav, sagu, koşuk, destan olmak üzere dört nazım biçimi kullanılmıştır.

Koşuk : Aşk, doğa, yiğitlik... konularını işleyen manzumelerdir. İlkbaharın gelmesiyle doğanın yeniden canlanmasını, insanlara hayat vermesini sevinçle karşılayan bu manzumeler, sığır (av) adı verilen şükür törenlerinde söylenir. Daha sonraları halk edebiyatında koşma adını almıştır.

Tegme çeçek öküldü	Tümen çeçek tizildi	Kar buz kamug erüşdi
Bukuklanıp büküldü	Bükünden ol yazıldı	Taglar suvı akışdı
Tügsin tügün tüpüldü	Öküş yatıp üzeldi	Kökşin bulut örüşdi
Yargalı mat yörkeşür	Yırde kopa adrışur	Kayguk bolup ögrişür

Her bir çiçek yığıldı	Bin bir çiçek dizildi	Kar, buz bütün eridi
Tomurcuklar büküldü	Tomurcuklar açıldı	Dağların suyu aktı
Düğüm düğüm sarıldı	Uzun yatıp sıkıldı	Mavi bulut belirdi
Açılmak için sarmaşır	Yerden kopup ayrışır	Kayık gibi sallanır

Sav : Bilgece söylenmiş sözlerden oluşur. Yol gösterme, öğüt verme özelliği taşır. Çoğu uyaklı sözlerdir. Özlü, kısa bu sözler, deneyimlerin gelecek kuşaklara aktarılmasını amaçlar. Sonraları ata sözleri adıyla kullanılmıştır.

Aş tattığı tuz yugrın yimes. (Aşın tadı tuz ile belli olur, dayanışmayı öğütler.)

Bilmiş yek, bilmedhük kişiden yeğ. (Tanınmış şeytan, tanınmadık kişiden daha iyidir.)

Böri konşısın yimes. (Kurt bile dostuna kötülük etmez.)

Er sözü bir, edher köki üç. (Erin sözü bir, eyer başı üç olur.)

Ermegüğe eşik art bolur. (Tembele eşik dağ beli gibidir.)

Ermegüğe bulut yük bolur. (Tembele bulut bile yüküdür.)

Su bermezke süt ber. (Sana süt vermeyene sen süt ver. Kötülük edene sen iyilikle yanıt ver.)

Yazın batıglansa kışın sevnür. (Yazın çalışan kışın sevinir.)

Tünle yorup bündüz sevnür, küçükde eflenib ulgadhu sevnür. (Gece çalışıp yorulan gündüz rahat eder, küçükken ev alan yaşlılıkta rahat eder. Küçükken evlenen yaşlılıkta sevinir.)

Erdemsiz kişi etük içindeki uyak birle tüz ol. (Erdemsiz kişi çizme içindeki astar gibidir.)

Erdemlig kişi erdini birle tüz ol. (Erdemli kişi cevher ile birdir.)

Birin biring ming bolur, tama tama göl bolur. (Birken bin olur, damlaya damlaya göl olur.)

Edgü er süngüki erir atı kalır. (İyi kişinin kendisi ölse de adı kalır.)

Yılan kendü egrisin bilmes, tevi boynun egri tir. (Yılan kendi eğrisini görmez, deveye boynun eğri der.)

Ay tolun bolsa elgin imlemes. (Dolunay haline gelen ay el ile gösterilmez.)

Sagu : Ölen devlet büyüklerinin, savaşlarda kahramanlık gösterenlerin ardından düzenlenen yuğ adı verilen yas törenlerinde söylenilen manzumelerdir. Ölen kişinin ardından duyulan acılar, onun gösterdiği yararlılıklar belirtilir. O kişinin ne kadar önemli olduğu, ölümünden sonra dünyanın tadının kalmadığı vurgulanır. Sagular, daha sonraları halk edebiyatında ağıt, divan edebiyatında mersiye adını alır.

Alp Er Tunga öldi mü?	Begler atın argurup	Ödlek arıg kevređi
Isız ajun kaldı mı?	Kadgu anı turgurup	Yunçığ yavuz tavradı
Ödlek öçin aldı mı?	Mengzi yüzi sargarup	Erdem yeme sevredi
Emdi yürek yırtılır	Körküm angar türtülür	Ajun beği çertilür

Alp Er Tunga öldü mü?	Beyler atlarını yordurmuş	Felek iyice zayıfladı
Kötü dünya kaldı mı?	Kaygı onları durdurmuş	Sefil, kötü güçlendi
Felek öcünü aldı mı?	Benizleri sararmış	Erdem iyice azaldı
Şimdi yürek yırtılır	Sanki yüzlerine safran sürülür	Dünya beyi yok olur

Destan : Toplumun olağanüstü olaylarını, acılarını, mutluluklarını, savaş, göç gibi ortak yaşantılarını anlatan çok uzun manzumelerdir. Genellikle han, hakan, bey gibi soylu kişileri ve savaşlarda kahramanlık göstermiş kişileri ele alır, yer ve zaman belirtir. Kullanılan dil biraz abartılıdır. Bu dönemde oluşturulan destanların sanatçıları belli değildir, bunlara **doğal destan** adı verilir. Her ulusun doğal destanı vardır. Bunlar, ulusun kahramanlıklarını, türeyişlerini ortaya koyarlar. Manzume biçiminde oluşturulan destanlar, daha sonraları yazıya geçirilirken nesir (düzyazı) biçiminde düzenlenmiştir. Bunlarda sadece konuşma bölümleri nazım biçimindedir. Türklerin doğal destanları arasında; Yaratılış destanı, Saka destanları (Alp Er Tunga, Şu) Hun-Oğuz destanları (Oğuz Kağan, Attila) Göktürk destanları (Bozkurt, Ergenekon) Siyenpi destanları, Uygur destanları (Türeyiş, Mani, Göç) biçimindedir. İslamiyetten sonraki destanlar ise; Manas destanı, Cengiz Han destanı, Timur destanı, Seyit Battal Gazi destanı, Danişment Gazi destanı, Köroğlu destanı...dır. Diğer ulusların büyük destanları şunlardır: Odise – İlyada (Yunan)

Gılgamış (Sümer) Ramayana – Mahabarata (Hint) Nibelungen (Alman) Şinto (Japon) Şehname (İran) Rolan (Fransız) Kalevela (Fin) İgor (Rus)

Yapma destanlar ise bir sanatçı tarafından toplumun önemli olaylarını düzenleyerek abartılı bir biçimde yazmasıdır. Bunlar genellikle yakın tarihi anlatan destanlardır. Üç Şehitler Destanı (Fazıl Hüsnü Dağlarca) Atatürk Kurtuluş Savaşında (Cahit Külebi) Kuvayı Milliye (Nazım Hikmet)

Oğuz Kağan Destanı'ndan

takı mundin song sevinç
taptılar, kene künlerdin bir kün ay kagan
nug közü yarıp bodadı, irkek ogul togurdu
oşul ogulnung önglüki çıragı kök
irdi, ağızı ataş kızıl irdi, közleri al, saçları kaşları
kara irdiler irdi, yakşı nepsikilerdin
körüklügrek irdi, oşul ogul ana-
sının koguzündün oguznı içip, mundın
artıkarak içmedi, yig et, aş, sürme
tiledi, tili kile başladı, kırık kündin son
bedükledi yürüdi oynadı

...daha bundan sonra sevinç buldu
lar. Yine günlerden bir gün Ay-
Kağan'ın gözü parladı. Erkek oğul
doğurdu. Bu çocuğun yüzü gök,
ağzı ateş gibi kırmızıydı. Gözleri
elâ, saçları kaşları siyahtı. Periler
den güzeldi. Bu çocuk anasının
göğsünden ilk sütü emdi ve bir
daha emmedi. Çiğ et, çorba ve içki
istedi. Dile gelmeye başladı. Kırk
günden sonra büyüdü, yürüdü ve
oynadı.

Yazılı edebiyat; İslâmiyet öncesi dönemde fazla yaygın değildir. Uygurların fal, dua, ilahi kitabı olan Altın Işık, birkaç küçük hikaye (İki Kardeş, Çeştani Bey...) yanında Göktürklerin Bilge Kağan, Kültigin, Tonyukuk adlarına diktikleri Orhun Yazıtları, Orhun ırmağı kıyısında bulunan anıt taşlardır. (Bengü taş, balbal) Yazılı edebiyat açısından hitabe biçiminde oluşturulan bu taşlar önemlidir. Ayrıca Yenisey ırmağı kıyısındaki Yenisey anıtları da bu dönemden kalan yazılı metinleri oluşturur.

İSLÂMİYET SONRASI TÜRK EDEBİYATI

Türklerin İslâmiyeti kabul etmelerinden sonra toplumsal ve sosyal yaşamda da köklü değişiklikler olmuş, bu değişiklikler doğal olarak edebiyatıda etkilemiştir. Kur'an dilinin Arapça olması nedeniyle aydınlar bu dilin eğitimini almaya başlamışlardır. Kur'an'ın Türkçeye çevrilmesi, İslâm ahlak ve öğretisinin kitlelere tanıtılması gibi çalışmalar yapılmıştır. 11. Yüzyılda Kur'an'ın Türkçeye çevrilmiş biçimi büyük çoğunlukla Türkçe sözcüklerden olsa da, fıkıh, hadis, kelâm alanlarındaki yapıtlar tümüyle Arapçaydı. Bu nedenle Arapçanın öğrenilmesi zorunlu görülüyordu. Bu dilin öğrenilmesiyle birlikte Arap edebiyatının, özellikle Arap şiirinin biçim ve tür özelliklerinin Türk edebiyatını etkilediği görülür. Aruz ölçüsü, gazel, kaside, mesnevi, naat gibi şiir biçim ve türlerinin aydın kesim arasında ilgi görmesi söz konusudur. Bunun dışında özellikle sanat alanında Farsçanın da etkili olduğu görülür. Arapça ve Farsça birçok sözcük ve tamlamalar kullanılmaya başlanır. Böylece **Klâsik edebiyat** (Divan edebiyatı ya da yüksek zümre edebiyatı) adıyla anılan bir edebiyat tarzı, Halk edebiyatımızla birlikte gelişmeye başlar. **Halk edebiyatı**, İslâmiyet öncesi sözlü edebiyatın devamı biçimindedir. Yine sade dil, yerli konular ve biçimler kullanılmaktadır. Karşısında ise Klâsik edebiyat, genelde yazılı olarak gelişmektedir. Kullanılan dil nedeniyle halktan bir ölçüde kopuktur. Ele alınan konular da farklıdır.

10. yüzyıldan yaklaşık 13. Yüzyıl ortalarına kadar olan bu döneme **Geçiş Dönemi** adı verilir. İlk İslâmi Türk edebiyatı ürünlerinin verildiği bu dönem Türk toplumunun bir kültür ve uygarlık çevresinden, bir başka kültür ve uygarlık çevresine geçtiği dönemdir.

Geçiş döneminin ilk eserleri arasında Kutadgu Bilig (Yusuf Has Hacib), Divân-ı Lügâti't-Türk (Kaşgarlı Mahmut), Atabetü'l Hakâyık (Edip Ahmed), Divân'ı Hikmet (Ahmet Yesevi) sayılabilir. Bunun dışında hem kendi kültürümüzü taşıyan, hem de yeni inanç ve onunla birlikte

gelen kültür unsurları arasında bir sentez yapmanın ürünü olarak Manas destanı ve sonraları oluşturulan Dede Korkut Hikayeleri bulunmaktadır.

Kutadgu Bilig : Mutluluk Bilgisi anlamına gelir. Zengin bir bilgi birikimi ve engin bir yaşam deneyiminin ürünüdür. 6645 beyitten oluşur, mesnevi tarzında yazılmıştır. Adalet, devlet, akıl, hayatın sonu olmak üzere dört öge üzerine kuruludur. Bunları kişilerle somutlaştırarak, karşılıklı konuşma biçiminde işlemiştir.

Divân-ı Lügâti't-Türk : Araplara Türkçe'yi öğretmek amacıyla yazılmıştır. Açıklamalı bir sözlük olan eser, ansiklopedik değer taşır. Arapça yazılmış, tarih,dil, edebiyat, folklor , coğrafya açısından önemli bir kaynaktır. Türklerin yaşadığı yerlerin bir haritası da bulunmaktadır eserde.

Atabetü'l Hâkayik : Hakaniyye Türkçesiyle yazılmıştır. Münacaat (Tanrıya yalvarış) ve methiye (övgü) gibi konuları kapsayan ilk beş bölümü kaside biçimindedir. Geriye kalan dokuz bölüm, din ve töre ile ilgisi öğütler veren dörtlüklerle düzenlenmiştir. Gerçeklerin eşiği anlamına gelir. Didaktik bir eserdir. Bilgi, iyilik, cömertlik, alçak gönüllülük gibi toplumsal yaşayışın değerli bulduğu tutum ve davranışlar yüceltilir; karışık davranışların olumsuz sonuçlar doğuracağı anlatılır.

Divân-ı Hikmet : Dörtlüklerle ve hece ölçüsüyle yazılmıştır. Hikmet, bilgece söz anlamına gelir. Eserin bir kısmında ise, gazel ve mesnevi nazım biçimi de kullanılmıştır. Didaktik bir özellik taşır. Dörtlüklerde genellikle yarım uyak ve rediflere yer verilmiştir. Dervişlik, dünyadan yakınma, cennet-cehennem, peygamber ve mucizeleri, İslâm efsaneleri değinilen başlıca konulardır.

İslâmi ilk eserler, Türklerin ilk anayurdu olan Orta Asya'da verilmiştir. Daha sonraları hem bu bölgede, hem de Anadolu 'da gelişimini sürdürecektir olan Türk Edebiyatı, bugün Türklerin yaşadığı her bölgede sürmektedir. Anadolu'da gelişen Türk edebiyatı, halk edebiyatı ve Divan edebiyatı olmak üzere iki kolda gelişmiş; Halk edebiyatı, İslâmiyet öncesi Türk Edebiyatının sözlü anlatım geleneğiyle gelişmiştir. Divan edebiyatı ise aydınların oluşturduğu bir edebiyat olarak sürmüştür.

HALK EDEBİYATI

Halkın içinden çıkan sanatçıların oluşturduğu edebiyattır. Daha çok sözlü anlatım geleneğine dayanır. Halkın duygularını, düşüncelerini anlatır. Yazılı anlatım da bulunmakla birlikte, çok fazla değildir. Halk ozanlarının şiirlerini topladıkları deftere **cönk** adı verilir. Halk edebiyatı, daha çok nazım biçimindedir. Bunun dışında masal, halk tiyatrosu, hikaye gibi nesir biçimleri bulunmaktadır.

Halk Edebiyatı, üç bölümde incelenir:

1. Anonim Türk Halk Edebiyatı
2. Dini-Tasavvufi Türk Edebiyatı
3. Aşık tarzı Türk Halk Edebiyatı

Anonim Halk Edebiyatında yer alan biçimler şöyledir:

Manzum eserler

Türkü Mani Ağıt

Bilmece Ninni

Tekerleme (Sayışmaca)

Mensur eserler

Masal Destan Efsane Fıkra

Halk Hikayesi Atasözü Deyim

Geleneksel Halk Tiyatrosu

Dini-Tasavvufi Halk Edebiyatında yer alan biçimler şöyledir:

Manzum eserler

İlahi Devriye

Münâcaat Nefes

Tevhid Deme

Naat Mevlid

Şathiye

Nutuk

Ayin

Mensur eserler

Fütüvvetnâme

Gazavatnâme

Menakıbnâme

Battalnâme

Aşık Tarzı Halk Edebiyatında yer alan biçimler şöyledir:

Manzum eserler

Koşma (Güzelleme – Koçaklama - Taşlama – Ağıt)

Halk Edebiyatının Genel Özellikleri

1. Halk şiirinde kullanılan nazım birimi genelde dörtlüktür.
2. Halk şiirinde kullanılan ölçü hece ölçüsüdür. Çok az sayıda aruz ölçüsü kullanılan şiir bulunmaktadır.
3. Halkın içinden çıkan sanatçılar tarafından oluşturulur. Bunlara genel olarak, ozan adı verilir. Aşık denildiği de görülür.
4. Halk edebiyatı ürünleri sade bir dil içerir, süslü anlatım yoktur.
5. Halk şiirinde biçim kaygısı yoktur. Yani ozanlar halk şiirinin nazım biçimlerinin her birini kullanabilirler.
6. Halk edebiyatında insan sevgisi esastır. Ayrıca doğa, ayrılık, ölüm, Tanrı... gibi insanı ilgilendiren her şey halk edebiyatının konusunu oluşturur.
7. Halk edebiyatında yarım uyak (asonans) yaygındır. Ayrıca rediflere de çokça yer verilir.
8. Halk şiirleri ezgiyle, yani saz eşliğinde söylenir.
9. Halk şiirlerinde genel olarak abab / cccb / dddb / ... ya da aaab / cccb / dddb / ... biçiminde uyak düzeni oluşturulur.
10. Kimi sözcükler konuşma dilindeki ses yapılarıyla kullanılır. (nidem, durman, gelem, varam...)
11. Kişisel yiğitlik ve kahramanlık özellikleri bulunmaktadır. Sevgili ise genelde soyut sevgilidir.
12. Benzetme ve mecazlara sık sık başvurulur. Sanatçıların ortaklaşa kullandıkları kalıplar (mazmun) vardır.
13. Halk şiirinde iki türlü aşk vardır; beşeri aşk – ilahi aşk. Hangisi olursa olsun dünyasal aşktan söz edilir. Tanrıya insan sevgisiyle ulaşmak amaçtır.
14. Anonim halk edebiyatında ürünler halkın ortak malı sayılır. Kimin tarafından söylenildiği belli değildir.
15. Sanatçısı belli olan nazım biçimlerinde son dörtlükte şairin adı geçer.

ANONİM HALK EDEBİYATI ÜRÜNLERİ

TÜRKÜ : Ortak halk edebiyatının ezgisi yönünden diğerlerinden ayrılan biçimidir. (Koşma tipi, mani tipi)Hece ölçüsünün 7 li, 8 li, 11 li kalıplarıyla, dörtlükler halindedir. Bazı türküler üçlükler, beşlikler biçiminde de olabilir. Her türkü, asıl sözler ile bunları birbirine bağlayan nakarat kısmından (kavuştak – bağlantı) oluşur. Aşk, güzellik, ayrılık, ölüm, kahramanlık, özlem...konularındadır. Halk şiirinin her türü türkü olabilir. Konularına göre adları vardır. (gurbet türküsü) Ezgilerine göre de uzun hava, kırık hava, oyun havası gibi adlar taşırlar. Sanatçısı belli olan türkülere **tapşırmalı türküler** denir.

Sarardım ben sarardım
 Senin için sarardım
 Baş yastıkta göz yolda
 Her gelene sorardım

Açıl mor menevşe bahar erişti
 Lale sümbül nergis reyhan yetişti
 Benim karşıma da ak zambak düştü
 Menevşem oy bir tanem oy
 Çadır almış nerelerden gelirsin
 Benim seni sevdiğimi bilirsin
 Çok da geçmez benim gibi olursun
 Menevşem oy bir tanem oy

Açtı mı ola şu Sivas'ın gülü yaprağı
 Çekti bizi gurbet ilin suyu toprağı

MANİ : Ortak halk edebiyatının en yaygın biçimidir. Genellikle yedi heceli ve dört dizeli bentlerden oluşur. İlk iki dize hazırlık dizeleridir, asıl anlatılmak istenilenler son iki dizededir.aaba biçiminde uyaklanır. Asıl konu aşk olmakla birlikte, toplum yaşayışıyla ilgili her şey maniye konu olabilir. Niyet, iş,düğün, mektup, davulcu, bekçi, satıcı, atışma gibi değişik konularda maniler

vardır. Manilerin çoğu rediflidir ve cınas yaygın biçimde kullanılır. Maniler yapıları bakımından düz, kesikli, cınaslı maniler vardır. Yörelere göre hoyrat, bayati... gibi adlar alırlar.

Uykuya doymamışam	Güle naz	Bahçelere gül gerek
Baş yastık koymamışam	Bülbül eyler güle naz	Güllere bülbül gerek
Keserim kirpik seni	Girdim bir dost bağına	Sencileyin güzele
Yâr geçmiş duymamışam	Ağlayan çok gülen az	Bencileyin kul gerek

TEKERLEME : Çocuk oyunlarında hep bir ağızdan söylenen eğlenceli sözlerdir. Sayışmaca da denir. Bunun dışında masallarda asıl konuyla ilgisi bulunmayan sadece monotonluğu atmak, eğlendirmek amacıyla söylenenleri de bulunmaktadır.

Enna Menna Dadi Dinna İnci Düğme Semer Kanca Yare Sere Habbel Hubbel Sen gir Sen çık

Teknede hamur Galatada çamur Ver Allahım ver Bir selli yağmur

Evli evine Köylü köyüne Evi olmayan Sıçan deliğine

BİLMECE : Hem eğlenmek, hem de bilgiyi ölçmek amacıyla söylenen genelde uyaklı sözlerdir.

Alçakta biter / Yüksekçe çıkar (sarmaşık) Ağzı yok / Burnu yok / Karnı tok (yumurta)
Sarı tavuk dalda yatar / Dal kırılır yerde yatar (ayva) Dışı kütük / İçi katık (ceviz,badem,fındık)

NİNNİ : Küçük çocukları uyutmak için söylenen türkülerdir. Hece ölçüsü ve uyak düzeni değişik olabilir. Nazım birimi dördlüktür.

Ninni diyem uyutayım	Ak bezlerle belediğim	Ateşe odun koydum
Uykularda büyüteyim	Tülbentlere doladığım	Ellerim karalandı
Kuzularla yürüteyim	Beşiklerde büyüttüğüm	Çok bağırma yavrucuğum
Ninni gonca gülüm, ninni.	Ninni benim yavrum, ninni.	Yüreğim paralandı

HALK MASALLARI : Halkın iyilerle kötülerini karşılaştırdığı ve hep iyilerin ödüllendirildiği, kötülerin cezalandırıldığı; olağanüstü olayların ve varlıkların bulunduğu türlerdir. Olayın nerede , ne zaman geçtiği tam olarak belli değildir. Kahramanları arasında sıradan insanlar yanında, soylular da bulunmaktadır. Keloğlan masalları ...gibi

DESTANLAR : Halkın kahramanlıklarını, savaşlarını, yaşayışını anlatan, bunları olağanüstü olaylarla pekiştiren türlerdir. Bunların İslâmlıktan önceki destanlardan ayrılan yönü; ulusal olmayışıdır. Köroğlu destanı... gibi

EFSA NELER : Bir gerçeğe dayanan, fakat bu gerçeğin dilden dile dolaşırken bir takım değişikliklere uğraması ve olağanüstü bir takım olayların ve varlıkların eklenmesi ile oluşan türlerdir. Sarıkız efsanesi, Lületaşı efsanesi ...gibi

HALK FIKRALARI : Güldürücü kısa hikayelere fıkra denir. Halk fıkraları, halkın içinden bazı hazırcevap kişilerin başından geçen ya da geçtiği tasarlanan olayları anlatır. Bu fıkraların sonunda nükte bulunmaktadır. Nükte genellikle bu hazırcevap kişinin söylediği son sözdür. Güldürürken düşündürülen özelliğe sahiptir. Bu fıkralar o kişinin adıyla anılır. Nasrettin Hoca fıkraları, İncili Çavuş fıkraları, Bektaşî fıkraları ...gibi

HALK HİKAYELERİ : Genellikle saz şairlerinin köy köy dolaşarak saatlerce, hatta günlerce anlattıkları aşk hikayeleridir. Bu aşk hikayeleri , birbirine kavuşamayan aşıkları anlatarak ağlatmayı amaçlar. Kerem ile Aslı, Ferhat ile Şirin, Tahir ile Zühre, Alageyik...gibi

GELENEKSEL HALK TİYATROSU : Köylerde ve kentlerde olmak üzere ikiye ayrılır. Köy tiyatrosu geleneği, köy seyirlik oyunları adı altında toplanan oyunlardan oluşur. Özellikle harman sonrası düzenlenen şenliklerde taklitlere yer verilir. Aşık ile Maşuk gibi oyunları kapsar. Kentlerde oluşan halk tiyatrosu geleneği ise karagöz, meddah ve ortaoyunudur.

ATASÖZLERİ VE DEYİMLER : Deneyimlerin sonraki kuşaklara aktarılmasını amaçlayan, öğüt veren, yol gösteren özlü sözlerle **atasözü** denir. Bunlar cümle biçimindedir. **Deyimler** ise daha çok aksak yönleri ortaya koymak, eğlenmek, iğnelemek amacıyla söylenen ve genellikle master biçiminde olan sözlerdir.

Tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır. Damlaya damlaya göl olur. İşleyen demir ışıldar.
Burnu havalarda olmak ağzından bal damlamak kurda kuzu emanet etmek

ALKIŞ – KARGIŞ : Bir kişinin iyiliğini dileyen kalıplaşmış sözlerle **alkış** (iyi dua), kötülüğünü isteyen, onların nasıl başkalarını üzdüyse kendilerinin de iyilik bulmamaları için dilekte bulunan sözlerle **kargış** (kötü dua – beddua) denir.

Ömrün uzun olsun / Düğünün güzün olsun. Allahtan sağlık / Devletten aylık
Eline aldığın pul olsun / Avucuna aldığın kül olsun
Köprünün altı diken / Yaktın beni gül iken / Allah da seni yaksın / Üç günlük gelin iken

ÂŞIK TARZI HALK EDEBİYATI ÜRÜNLERİ

KOŞMA : Âşık edebiyatının en sevilen, en çok işlenmiş ve en yaygın türüdür. 11 lik hece ölçüsüyle oluşturulur. Genellikle 3 ile 5 dörtlükten oluşan koşmaların abab / cccb / dddb /...; aaab / cccb / dddb /... ya da xaxa / bbba / ccca / ...biçiminde uyak düzenleri bulunur. (x , serbest uyaklı dizedir) Koşmaların, düz , ayaklı, yedekli, musammat, zincirleme gibi yapı bakımından türleri yanında, ezgilerine göre Kesik Kerem, Acem, Ankara, Bayındır, Topal ... adlarını taşıyan türleri bulunmaktadır. Koşmalar aşk, özlem, ayrılık, üzüntü, acı, gurbet, doğa, yiğitlik konularını işlerler. Duygusal konularda düzenlenen koşmalara **güzelleme**, yiğitlik konularındaki koşmalara **koçaklama**, kişilerin ya da toplumun aksak yönlerini eleştiren konulardaki koşmalara **taşlama**, ölüm, acı konularındaki koşmalara ağıt adı verilir.

Dinleyin bir güzeli methedeyim
Yiğide nisbetle yürüyüşlünün
Can feda ederim böyle sunaya
Bin türlü naz ile salınışının
(Karacaoğlu)

Dadaloğlu yarın kavga kurulur
Öter tüfek davlumbazlar vurulur
Nice koçyiğitler yere serilir
Ölen ölür kalan sağlar bizimdir
(Dadaloğlu)

Şu yalan dünyaya geldim geleli
Severim kır atı bir de güzeli
Değip on beşine kendim bileli
Severim kır atı bir de güzeli
(Dadaloğlu)

Benden selam olsun Bolu Beyi'ne
Çıkıp şu dağlara yaslanmalıdır
Ok gıcirtısından kalkan sesinden
Dağlar gümbür gümbür seslenmelidir
(Köroğlu)

Anadan doğunca kürkün var mıydı
Üryan gelmedin mi borkün var mıydı
Torba torba mecidiyen var mıydı
Tükenmez parayı sana kim verdi
(Ruhsatı)

Sefil baykuş ne gezersin bu yerde
Yok mudur vatanın, illerin hani
Küsmüş müsün selâmımı almazsın
Şeydâ bülbül şirin dillerin hani
(Kağızmanlı Hıfzı)

SEMÂÎ : Aşık edebiyatı ürünlerindendir. Sevgi, özlem, doğa, ayrılık...temaları işlenir. Dörtlüklerden oluşur. Özel bir beste (ezgi) ile okunur, 8 lik hece ölçüsüyle oluşturulur. Güzellemlerden ezgisi ve ölçüsü ile ayrılır.

Ateşinden duramadım	Dost elinden bâde içtim	Bir yiğit gurbete gitse
Ben bu sırra eremedim	Gurbetlere ondan düştüm	Gör başına neler gelir
Seher vakti göremedim	Gurbet elde çok eğleştim	Merdin sılayı andıkça
Yıldız gibi aktı geçti	Nazlı yârim ağlar şimdi	Yaş gözüne dolar gelir
(Ali İzzet)	(Karacaoğlan)	(Karacaoğlan)

VARSAĞI : Hece ölçüsünün sekizli kalıbıyla söylenir. Yiğitçe, mertçe bir söyleyiş söz konusudur.” Bre, hey, behey ! “ gibi ünlemlere yer verilir. Tonlaması, söylenişi ile semaiden ayrılır.

Yürü bre yalan dünya	Hey ağalar! İçme hoştur	Yürü bre Bulgar dağı
Sana konan göçer bir gün	O da züğürtlere güçtür	Hemen dağlar sende molur
İnsan bir ekine misâl	Can kafeste duran kuştur	Yaylalı sümbüllü yurtlar
Seni eken biçer bir gün	Bir gün elbet uçar gider	Büyük evler sende molur

DESTAN : Toplumunu yakından ilgilendiren savaş, göç, ayaklanma ,yangın, yoksulluk,öğüt ,eşkıya, salgın hastalık,gülünç olaylarla kişiler destanların başlıca konularıdır. 8 li ve 11 li hece ölçüsüyle oluşturulur. 10 – 15 dörtlükten dizilen destanların ulusal destanlarla (epope) karıştırılmaması gerekir.

Eğerleyin kır atımın ikisin	Gurbet elden geldim malım sormaya
Fethedeyim düşmanların hepsin	Bunca eşya çanak çömlek nic’oldu?
Sabah namazında Bağdat kapısın	Ey komşular, gelin şer’a durmaya
Allah Allah deyip açtı Genç Osman	Köy kadısı Kambur Felek nic’oldu?
(Kayıkçı Kul Mustafa)	(Selimi)

Aşık Edebiyatının Temsilcileri

Köroğlu

16. yüzyılda yaşadığı sanılan halk şairidir. Bolu Beyi’nden babasının öcünü almak için dağa çıkıp eşkıya olan; ama yiğitlik ve iyilikseverliğiyle halkın gönlünde destanlaşan Köroğlu’nun kim olduğu kesin olarak bilinmemektedir. Şiirleri arasında yiğitçe ve coşkun bir seslenişle söylenmiş koçaklamalar önemli yer tutar. Aşk, doğa ve ölüm konularını dile getirdiği şiirleri de vardır.

Karacaoğlan

16. yüzyılın sonları ile 17. yüzyılın başlarında yaşadığı sanılmaktadır. Âşık edebiyatının en büyük şairi sayılır. Bu nedenle kendisinden sonra gelen halk şairlerinin üzerinde çok etkili olmuştur. Aşk ve doğa şairidir. Dili sade, arı ve duru bir Türkçedir. Şiirlerinde, tasavvufa ve dini konulara yer vermemiştir. Şiirlerinde, yaşadığı dönemin önemli siyasi ve sosyal olaylarına da yer vermiştir. Divan şiirinden etkilenmemiş, Halk şiirinin şekil ve söyleyiş özelliklerine bağlı kalmıştır.

Aşık Ömer (1619 - 1707)

Doğum yeri ve tarihi hakkında çeşitli rivayetler vardır; bunların içinde doğruya en yakın görüneni, Konya'nın Hadim ilçesinin Gezlevi köyünde doğmuş olduğu yolundaki rivayettir. Düzenli bir medrese tahsili görmediği anlaşılmakla birlikte devrin kültür çevreleri içinde bulunmuş, kendini yetiştirmiş ve çağdaşı âşıklara göre daha seçkin bir yer kazanmıştır. Şiirle-rinde kuvvetli bir Divan edebiyatı etkisi görülür. Hecenin yanı sıra aruzla da yazmıştır. Asıl gücü aşk şiirlerindedir. Semailerinde, içli duygularını çok güzel dile getirmiştir. Divan edebiyatının ifade ve dil özelliklerinin âşıklar arasında yayılmasına öncülük etmiştir. Divan’ı ve çok sayıda şiiri vardır.

Gevheri (? - 1720)

Bir şiirinden Şam'a, Arabistan'a gittiğini ve Rumeli’de bulunduğunu, bir paşanın divan katipliğini yaptığını öğreniyoruz. Toplumsal olaylarla ilgilenmemiş, şiirlerinde aşk ve doğa güzelliklerini işlemiştir. Halk dili ve hece ölçüsü ile yazdığı şiirlerinin yanı sıra aruz ölçüsüyle yazılmış şiirleri de vardır. Koşma, semai ve türkülerinde Divan şiirinin etkisi görülür.

Dadaloğlu (1785 - 1868)

Toroslar'daki göçebe Türkmenlerin Avşar boyundan olan Dadaloğlu'nun hayatı hakkında, söylentilerden başka bir şey bilinmemektedir. Türkmen aşiretlerini yerleşik hayata geçirme çabası karşısında, başkaldıranlarla birlik olmuş, çoğu şiirinde derebeyleri ve aşiretler arasındaki savaşları dile getirmiştir. Şiirlerinde yiğitçe bir sesleniş olduğu gibi, içli bir söyleyiş de vardır, içinde bulunduğu tarih ve toplum olayları karşısında, çevresinin duygu ve düşüncelerini yansıtmış olması bakımından önemlidir.

Dertli (1772 - 1845)

Bolu ile Gerede arasında Şahnalar köyünde doğmuştur. İstanbul'da, Konya'da, Mısır'da kalmış tekrar köyüne dönmüştür. Bir süre Orta Anadolu'da dolaşmış; İstanbul'a gitmiş, kısa süreli birkaç memurluk yapmış, sonra da Ankara'ya gitmiş, orada ölmüştür. Şiirlerinde hem aruz hem hece ölçüsünü kullanmıştır. Divanı vardır. Ancak, asıl ününü, hece ölçüsüyle yazdığı şiirlerinde göstermiştir. Gevheri, Âşık Ömer, Fuzuli gibi ozanlardan etkilenmiştir.

Bayburtlu Zihni (1795 - 1859)

Hem Divan hem. de Halk şiiri türündeki yapıtlarıyla tanınmıştır. Asıl adı Mehmed Emin'dir. Zihni, onun takma adıdır ve Bayburt'ta doğduğu için Bayburtlu Zihni olarak anılmıştır. Trabzon ve Erzurum medreselerinde eğitim gördükten sonra İstanbul'a gelmiştir. Gördüğü haksızlıkları hicivleriyle ortaya koymuş, bu yüzden de hiçbir memuriyeti uzun süreli olmamıştır. Divan şiirini çok iyi bilen şair, Arapça ve Farsça şiirler yazmıştır. Asıl ününü âşık tarzında, hece ölçüsüyle yazdığı şiirleriyle sağlamıştır.

Yapıtları:

Divan

Sergüzeştname: Manzum bir hayat öyküsü niteli-ği taşır.

Kitab-ı Hikâye-i Garibe: Haksızlığa uğrayan bir delikanlının macerası anlatılır. Düzyazı ağırlıklı ya-zılmış olsa da; kaside, mesnevi, gazel gibi man-zum bölümler de içerir.

Seyrani (1807 - 1866)

Kayseri'nin Develi ilçesinde doğmuştur. İstanbul'a gelmiş ancak devrin büyüklerini hicvettiği için, memleketine dönmek zorunda kalmıştır. Orada yoksulluk içinde ölmüştür. Dönemindeki aksaklıkları ele almış, değersiz yöneticileri ve ham sofuları yerden yere vurmuştur. Aruzla da yazmakla beraber, gerçek kişiliği hece ile yazdığı koşma, nefes, destan, semai, devriye tarzındaki şiirlerinde görülür. Halk şiirimize, hicivle mizah karışımı değerli örnekler kazandırmıştır.

Erzurumlu Emrah (? - 1860)

Halk edebiyatının 19. yüzyıldaki önemli temsilcilerinden biridir, Erzurum'da medrese eğitimi almış, ömrünün büyük bir bölümünü seyahatle geçirmiştir. İyi bir tahsil gördüğü, şiirlerinde kullandığı dil ve sanatlı söyleyişten anlaşılmaktadır. Başta Fuzuli olmak üzere Baki ve Nedim'den etkilenmiş, hem Divan hem de Halk şiiri tarzında eserler vermiştir. Halk şiiri geleneğine bağlı olarak yazdığı eserleri sanat yönünden daha başarılıdır. Pek çok şiiri türkü ve şarkı formuna sokularak okunmuştur. Şiirleri "Divan-ı Emrah" adıyla yayımlanmıştır.

Aşık Veysel (1894 - 1973)

Sivas'ın Şarkışla ilçesinin Sivrialan köyünde doğmuş; çocukluğunda geçirdiği çiçek hastalığı yüzünden gözlerini kaybetmiş, içli bir saz şairidir. Şiirlerinde, insan, yurt ve doğa sevgisini dile getirmiş; onlara, karanlık dünyasından, kendine özgü duyuş ve düşüncüler serpiştirmiştir. İlk başta ozanların türkülerini çalmaya başlamış, Ahmet Kutsi Tecer'in teşvikleriyle kendi sözlerini yazıp söylemeye başlamıştır. Şiirlerinde yalın bir Türkçe kullanmıştır. Yaşama sevinciyle hüznün, iyimserlikle umutsuzluk şiirlerinde iç içedir. Doğa, toplumsal olaylar, din ve siyasete ince eleştiriler yönelttiği şiirleri de vardır.

Yapıtları:

Dostlar Beni Hatırlasın

Sazımdan Sesler

Deyişler

TASAVVUFİ – DİNİ HALK EDEBİYATI ÜRÜNLERİ

Tanrı, evrenin oluşu gibi sorulara yanıt arayan bir düşünüş yoludur. (din felsefesi) Vahdet-i vücud da denir. Bu düşünüşe göre her şey Tanrı varlığının görüntüsüdür. Tanrı tek varlıktır. (Vücut-ı mutlak) Her türlü güzelliği üstünde toplamıştır, yani tek güzelliştir. (Hüsn-i mutlak) O, bu güzeliğini görmek için evren olarak görünmüştür. (tecelli etmek) Evren ve içindekiler Tanrı'nın birer görüntüsüdür, insan da. Bütün görüntülerde varlık ve yokluk öğeleri vardır. İnsan kendi benliğini, dünyaya bağlı tutku ve zevklerini yok ederek varlık ögesini geliştirir. Tanrı'ya ulaşmak için onun aşkıyla yanar. Bu yolla Tanrı'ya ulaşanlara insan-ı kâmil (olgun insan – ermiş) denir.

İLÂHÎ : Tanrının birliğini, gücünü anlatan; bu sevgiyi anlatan koşma biçiminde, 3 ile 7 dörtlükten oluşan, hece ölçüsünün çeşitli kalıplarıyla söylenen, özel bir ezgisi bulunan tasavvufî halk şiiridir. Bir tarikatın izini taşımaksızın Tanrı'ya över.

Tasavvufî halk şiirinde bazı şairler, Tanrı'ya sevgiyle yaklaşırken softalara, bağnazlara karşı çıkarlar. Alay, mizah öğeleri katılarak toplum ve insanlar eleştirilir. Tanrıyla konuşur gibi yazılan bu eserlerde amaç , kişileri eleştirmektir. Bu tür tasavvufî halk edebiyatı ürünlerine **şathiye** denir. Tasavvufî halk şiirlerinin kimilerine tarikatlara göre de nefes, nutuk, deme, ayin tapuğ, durak gibi adlar verilmiştir.

Aşkın aldı benden beni Bana seni gerek seni Ben yanarım dünü günü Bana seni gerek seni (Yunus Emre)	Suyum alçaktan çekerim Dönüp yükseğe dökerim Görün ben neler çekerim Derdim vardır inilerim Yunus Emre)	Acep şu yerde var m'ola Şöyle garip bencileyin Bağrı başlı gözü yaşlı Şöyle garip bencileyin (Yunus Emre)
Kıldan köprü yaratmışsın Gelsin kullar geçsin deyü Hele biz şöyle duralım Yiğit isen geç a Tanrı. (Kaygusuz Abdal)	Altında gayyâ vardır İçi nâr ile pürdür Varuban ol gölgede Biraz yatasım gelir (Yunus Emre)	Kazı koyduk bir ocağa Uçtu gitti bir bucağa Bu ne iştir Hacı Ağa Kırk gün oldu kaynatırım kaynamaz (Kaygusuz Abdal)
Nefes Âdem vardır cismi semiz Abtes alır olmaz temiz Halkı ta'eylemek nemiz Bilcümle vebâl bizdedir (Aşık Hasan)	Nefes Kendi özünü bilen Maksûdun bulan kişi Hakk'ı bilen doğrudur Yalancı kalles değil (Kaygusuz Abdal)	Deme Güzel âşık cevrimizi Çekemezsin demedim mi Bu bir rızâ lokmasıdır Yiyemezsin demedim mi (Pir Sultan Abdal)

ta'n eylemek : yermek, eleştirmek bilcümle : bütün vebâl : günah cevr : eziyet

Tekke ve Tasavvuf Edebiyatının Temsilcileri

Hacı Bektaş-ı Veli

Hacı Bektaş-ı Veli 13. yüzyılda yaşamış ünlü bir Türk mutasavvıfıdır. Bektaşîliğin kurucusudur. Türkistan'ın Nişabur şehrinde dünyaya gelmiş, birçok mu-tasavvıftan ders alarak iyi bir eğitim görmüştür. Tür-kistan'ın büyük şeyhi Ahmet Yesevi'nin ıharetiyle Anadolu'ya gelmiştir. Kırşehir'e yerleşmiş ve pek çok derviş yetiştirmiştir.

Yapıtları:

Makalat: Sohbetler, sözler anlamına gelen yapıt, Ahmet Yesevi'nin "Fakirname" adlı yapıtının açık-laması gibidir. Yapıt, tasavvuf konusunda yazılmış ayrı ayrı bölümler halindedir. Hz. Âdem'in yara-tılışı, şeytan ve şeytani işler, Allah'ın birliği gibi konular ele alınmıştır. Kısa hikâye ve nüktelerle Allah aşkı ve coşkusu anlatılmıştır.

Yunus Emre

13. yüzyılda Eskişehir’de doğup öldüğü söylenir. Hayatı efsanelerle örülmüştür. Yunus Emre; yaşadığı dönemin kültür kaynaklarını, halkımızın yüzyıllar boyu yaşattığı gür duygu ırmaklarını Anadolu in-sanının ölümsüz diliyle duru bir biçimde şiirleştirir. Onda Allah inancı ve insan sevgisi sonsuzdur. Şiir dili oldukça güzel, temiz ve içtenlik taşıyan bir halk Türkçesidir. İnsan, Allah, ölüm, varlık, yokluk kavramlarını tasavvuf anlayışında eriterek, halka ve hayata bağlı kalarak yazdığı ilahilerinin toplandığı “Divan”ı Tasavvuf edebiyatımızın en güzel örneğidir. Halk dilini özentisiz, coşkun bir lirizmle kullanır. Şiirlerinde hem aruz hem de hece ölçüsü kullanmıştır. Şiirleri insana ait duyguları işlemesi yönüyle evrenseldir, ilahileri yüzyıllarca, insanlar tarafından ezberlenmiş ve söylenegelmiştir.

Yapıtları:

Divan: Allah, insan, ölüm, varlık, yokluk kavramlarını tasavvuf anlayışında eriterek yazdığı şiirleri yer alır.

Risaletü’n Nushiye: İnsanın su, toprak, ateş ve hava ile sonradan ona eklenen canın birleşmesinden meydana gelişini anlatır. Nasihat kitabı anlamına gelen bu yapıt mesnevi biçiminde yazılmıştır.

Hacı Bayram Veli

14. yüzyılda yaşamış Türk mutasavvıfıdır. Bayramilik tarikatını kurmuş, Allah’ın insan gönlünde görünüş alanına çıktığı inancını savunmuştur. Yaşamını tekkesinde, çevresinde toplananları yetiştirmekle geçirmiş, düşüncelerini içeren lirik-didaktik şiirler yazmıştır. Tasavvufla ilgili görüşleri, kendinden sonra gelenlerce belli bir inanç düzeni olarak benimsenen Bayramilik’te son biçimini almıştır.

Kaygusuz Abdal

15. yüzyılın Bektaşî şairlerindendir. Asıl adı Gaybi olan şair, menkıbelere göre Alanya Beyi’nin oğludur; Elmalı’da Abdal Musa’nın tekkesinde kırk yıl kulluk ettikten sonra bir Bektaşî “ulu”su olarak Kaygusuz Sultan diye adlandırılmıştır. Şiirlerinden ve öğretici düzyazılarından, onun kültürlü bir şair olduğu anlaşılır. Hece ölçüsünün yanında aruz ölçüsünü de kullanmıştır. Çoğu şiirinde, benimsediği tasavvuf ve Bektaşilik ilkelerini, özgür bir düşünce içinde, softa görüşle alay edencesine savunmuştur, inançlardan teklifsizce, alaylı bir dille söz eder gibi yazdığı şathiyeleriyle tanınmıştır.

Yapıtları:

Divan, Gülistan, Gevhername (Şiir)

Budalaname, Kitab-ı Miglate, Vücutname (Düzyazı)

Pir Sultan Abdal

16. yüzyılda yaşamış olan Pir Sultan Abdal, Bektaşî tarikatına bağlı şairlerden biridir. Şiirlerinden, Sivas’ın Banaz köyünde doğduğu anlaşılır. Bir ayaklanma düzenlediği için Hızır Paşa tarafından yine Sivas’ta öldürülmüştür. Hayatı hakkında, söylentiler dışında kesin bir bilgi yoktur.

Şiirlerinde; tasavvuf, tabiat, aşk ve halkın gerçek yaşayışıyla ilgili konuları işlemiştir. Divan edebiyatından hiç etkilenmemiş, Halk edebiyatı nazım şekilleri içinde, duygu ve düşüncelerini açık ve sade bir halk söyleyişiyle dile getirmiştir. “Sarı Tambura” adlı şiiri bize Yunus Emre’nin “Dertli Dolap” şiirini hatırlatır.

Niyazi-i Mısri (1617 - 1694)

Asıl adı Mehmet Şemsettin olan şair, Malatya’da dünyaya gelmiştir. 1638’de memleketinden ayrılarak Diyarbakır, Mardin, Bağdat ve Kerbela’ya gitmiştir. Daha sonra Mısır’a giderek bir süre orada öğrenim görmüştür. Bu yüzden kendisine Mısırlı anlamına gelen Mısri denmiştir. Burada öğrenimini tamamladıktan sonra Anadolu’ya gelmiş, 1664’te Limni’de vefat etmiştir.

Aruz ve hece ölçüsüyle-şiirler yazmış, bu şiirlerini “Divan-ı İlahiyat” adlı yapıtında toplamıştır. Tasavvuf konulu yapıtlarının yanında, tefsir kitapları da kaleme almıştır. Yunus Emre’ye büyük bir hayranlık duyan şair, onun tarzında başarılı şiirler yazmıştır.

Erzurumlu İbrahim Hakkı (1703 - 1772)

18 Mayıs 1703'te Erzurum'da doğmuş bir mutasavvıftır. Arabistan ve Mısır'ı dolaştıktan sonra İstanbul'da Sultan I, Mahmud Han'ın özel izniyle saray kitaplığından yararlanmıştır. Tillo'da bir gözlemevi kurmuş, kendi geliştirdiği aletlerle gökyüzünü incelemiştir.

Şiirlerini, Divan adlı yapıtında toplayan şair, ünlü yapıtı Marifetname'de ise çağının jeolojiden astronomiye, fizyolojiden psikolojiye kadar pek çok alandaki bilgilerini bir araya getirmiştir. Yetmişten fazla yapıt vermiştir. Yapıtları arasında en bilineni olan "Marifetname" adlı yapıtı, yaşadığı dönemin bütün bilgilerini kapsayan, ansiklopedik özellikte bir yapıttır.

DİVAN EDEBİYATI

Divan, bir sanatçının bir konu üzerinde düzenlenen eser anlamına gelmektedir. (Divan-ı Lügât-it Türk gibi) Bundan başka yüksek zümre şairlerinin, şiir kitaplarına da terim olarak **divan** adı verilirdi. (Nedim divanı, Baki divanı gibi) Bundan dolayı yüksek zümre edebiyatına, aydınlar edebiyatına **divan edebiyatı** denmiştir. Ayrıca medreseden yetişenler, Arap ve Fars edebiyatını örnek alarak 11. Yüzyıldan 19. Yüzyılın ortalarına kadar süren yazılı edebiyata **klâsik edebiyat** adını vermişlerdir.

Divan edebiyatının genel özellikleri şöyledir:

1. Dil, Arapça, Farsça sözcük ve kurallarla yüklüdür.
2. Nazım birimi genelde beyit, nazım ölçüsü aruzdur. Tam ve zengin uyak kullanılmıştır.
3. Gazel, kaside... gibi Arap ve Fars edebiyatından alınan nazım biçimleri kullanılmıştır. Bunlar biçim ve uygulanış yönlerinden birbirinden ayrılır.
4. Manzumelerde konu bütünlüğü yoktur. Her beyit anlamca kendi başına bir bütün sayılır. Bu bakımdan şiirin bütününden çok beyitlerin güzelliğine önem verilmiştir.
5. Meczazlı anlatım çok yoğundur. Ayrıca tüm şairlerin ortaklaşa kullandıkları mazmunlar önemli yer tutar.
6. Söz ve anlam sanatları çokça kullanılmıştır. Biçim ve söyleyiş kaygısı ağır basar.
7. Manzumeler, genelde sanatçının kendi adlarını taşıyan bir divanda toplanır.
8. Toplumsal konulara yer verilmez, insanı kapsamayan soyut bir dünya bulunmaktadır.
9. Övgü ve abartma önemli ölçüde yer alır.
10. Sanat sanat içindir anlayışıyla seçkin kimseler için yapılır.
11. Genellikle aşk acısı, sevgiliye özlem, çaresiz aşk dertleri , eğlence, içki temalarını işler.
12. Divan edebiyatında nazım türleri konularına göre adlandırılır: Naat, fahriye, mersiye...gibi.
13. Nesirde (düzyazı) çok uzun cümlelere yer verilmiş,sık sık secilere başvurulmuştur. Meczazlı anlatım önemli yer tutar. Münşeât, tezkire, tarih, surname, siyeri-i nebi gibi türleri vardır. Dil ve anlatım yönünden sade, orta ve süslü nesir olmak üzere üç biçimi vardır.

DİVAN EDEBİYATINDA NÂZİM BİÇİMLERİ

Divan edebiyatında manzumelerin her birinin kendine özgü bir dış yapısı bulunmaktadır. Dize sayısı bakımından sınırlı, uyak düzeni bakımından da belirli bir kurala bağlıdırlar. Divan şiirleri genellikle beyitlerden oluşmakla birlikte kıtalardan ve bentlerden oluşan biçimleri de vardır.

Beyitlerden oluşanlar : Gazel, kaside, mesnevi, müstezat

Bentlerden oluşanlar : Şarkı, murabba, rubai, tuyug, kıta, terkib-i bent, terci-i bent, muhammes, tardiye, tahmis, taştir, müseddes, terbi

Aruz Ölçüsü : Kaynağını Arapça'nın dil özelliklerinden alarak hecelerin uzunluk, kısalık, açıklık, kapalılık durumuna göre oluşturulan ölçüdür. (vezin) Bir başka deyişle dizelerdeki ses değerlerinin eşit olmasına dayanan bir ölçüdür.

Aruz ölçüsünün özellikleri şunlardır:

1. Sonu ünlü ile biten heceler açık (kısa) hecedir ve aruza uygulamada nokta (.) ile gösterilir.
Saç **ma** ey göz eşk ten gön lüm **de ki** od **la ra** su Bir **bü** yük boş luk **ta bo** zul **du bü** yü
2. Sonu ünsüz le biten heceler kapalı hece olarak kabul edilir ve çizgiyle (-) gösterilir.
Kim bu **den** lü du tu **şan od** la ra **kıl maz** çâ re su **Par** ma **ğın dan** sı yı **rip at** tı su ya
3. Yapısında uzun ünlü bulunan ve ünlü ile biten heceler Arapça ve Farçça'dan dilimize geçmiş sözcüklerde yer alır. Bunlar da kapalı hece sayılarak çizgi (-) ile gösterilir.
Baş ka **â** şık lar dan al mış san ne fes Hep si sır tın da a **bâ**, günlerce yol alır rü **yâ** la rın da
4. Yapısında uzun ünlü bulunan ve ünsüz ile biten heceler ile sonu çift ünsüzle biten heceler bir buçuk hece değerindedir. Bir çizgi ve bir nokta ile gösterilir. Bunlara **medli hece** de denir.
Her **rind** bu bez min ne dir en **câm** bi lir Bir bit me ye cek **zevk** ve rir ken bes te
5. Dize sonlarındaki heceler ne olursa olsun aruz kalıpları gereği kapalı hece kabul edilir.
Ey vâh ne yer ne yâr kal **dı** A da lar dan ya za et tik de ve **dâ**
Yaş dök tü bu lut ça yır çe men den ge çe **rek**
6. Dilimize Farsça'dan geçmiş sözcüklerdeki sonda yer alan “ i “ ler ölçü gereği genellikle uzun, duruma göre de kısa hece olarak kabul edilir.
7. Dizelerdeki heceler, her zaman aruz kalıbına uymayabilir. Bu durumda çeşitli yollarla heceler aruz kalıbına uydurulmaya çalışılır.

İmâle (Uzatma) : Kısa olan bir heceyi ölçü gereği uzun kabul ederek okumaktır. Aslında aruzun kusurlarından biridir.

Do laş tım mül kü İs lâ **mı** bü tün vi ra ne ler gör düm

Mı hecesi açık hece olmasına karşın aruz zorlaması nedeniyle mıı biçiminde okunarak kapalı yapılmıştır.

Çev re **ya** nım da ge lip **o** tur du lar yaa oo

Zihâf (Kısmı) : Uzun bir heceyi ölçü zoruyla kısaltmaktır.

Bir söz le te sel **lî** ey le bâ ri Mer ha bâ ey â **si** üm met mel ce i

Bir a ceb **nûr** kim gü neş per vâ ne si Sun du lar bir **câm** do lu su şer be ti

Nûr ve câm sözcükleri aruz gereği (- .) biçiminde gösterilmesi gerekirken uydurmak için sadece (-) ile gösterilmiş ve nur , cam biçiminde yazılmıştır.

Vasl (Ulama) : Eğer bir sözcük sessiz harfle biter, ondan sonra gelen sözcük sesli harfle başlarsa; bu sesli harf, birinci sözcüğün sonundaki sessiz harfi kendine çeker. Örneğin; beyaz altın sözü beya zaltın biçiminde okunur. Böylece, birinci sözcüğün sonundaki sessiz harfle biten kapalı hece , açık hece durumuna gelir.

Si **per et** göv de ni, dur sun bu ha yâ sız ca a kın

Si **pe ret** göv de ni, dur sun bu ha yâ sız ca a kın

8. Aruz ölçüsünde de, dizeler, hece ölçüsünde olduğu gibi, iki ya da daha çok parçaya bölünür. Buna durak denir. Duraklar, küçük kalıpların arasına denk getirilir; yani her küçük kalıbın bittiği yer bir duraktır. Aruz ölçüsüyle yazılmış şiirlerin kalıbının çıkarılmasıdır. Buna **takti** adı verilir.

Se ni söy ler / ba na dağ lar de re ler Vatanımdır / vatanımdır / vatanımdır / vatanım

Duraklar, sözcükleri ortalarından da kesebilir; böylece sözcüğün bir bölümü durağın bir yanında, bir bölümü öbür yanında kalabilir.

Seneler geç / ti he nüz gel / mediler Oradan gel / meyecekmiş / dediler

Aruz ölçüsünde, küçük kalıplara, Arapça fiil kökünden türetilmiş birer ad verilmiştir. Bunların başlıcaları şunlardır: fa' fa'lün fâilâtü fâilâtün fâilün feilâtün feilün feülün feül
Mef'ûlü mef'ûlün mefâilün mefâilü mefâilün mütefâilün müfteilün müstef'ilün
Müstef'ilâtün

Bu küçük kalıpların türlü biçimlerde yan yana gelmesinden birtakım büyük kalıplar oluşmuştur.

Doksanın üzerinde aruz kalıbı bulunmaktadır. Bunlardan yirmi dördü Türk edebiyatında kullanılmıştır. En çok kullanılan aruz kalıpları şunlardır:

Fe i lâ tün fe i lâ tün fe i lün	Ey e lâ göz lü gü zel ler gü ze li
Fâ i lâ tün fâ i lâ tün fâ i lün	Se ni an dık ça bü yük bir ka de rin
Fâ i lâ tün fâ i lâ tün fâ i lâ tün fâ i lün	Kıs me tin dir gez di ren yer yer se ni
Me fâ î lün me fâ î lün fe û lün	Gö ğe çık san â kî bet yer yer se ni
Mef û lü me fâ î lü fe û lün	Çek se han çer göz le ri kaç ma mu hib bi kar şı var
Me fâ î lün me fâ î lün me fâ î lün me fâ î lün	İ ki kê fir kas te der tut bir mü sel man üs tü ne
	De mir dağ san ki dep ren di ye rin den
	Ya hud ay rıl dı gök ler bir bi rin den
	Bir gam lı ha zâ nın se he rin de
	Is râ ra ne ha cet yi ne bül bül
	E şin var â şî yâ nın var ba hâ rın var ki bek ler din
	Kı yâ met ler ko par mak ney di ey bül bül ne dir der din
	Yi yin e fen di ler yi yin bu hân-ı iş ti hâ si zin
	Do yun ca ak sı rın ca tık sı rın ca ya ka dar yi yin
Müs tef i lün müs tef i lün müs tef i lün müs tef i lün	Esdi nesîm-i nev-bahâr açıldı güller subh-dem
	Açsın bizim de gönlümüz sâkî medet sun câm-ı Cem

GAZEL : Divan edebiyatında aşktan, güzellikten, aşkın verdiği acıdan, içkinin güzelliklerinden söz eden manzumelerdir. Gazelin ilk beytinin dizeleri kendi arasında uyaklı, sonra gelen beyitlerin ilk dizesi serbest, ikincileri ise ilk beyitle uyaklıdır. (**aa / ba / ca / da /..**) Gazellerin beyit sayısı 5 ile 15 arasında değişir. Gazellerin ilk beytine **matla** (doğuş, giriş, tulu) son beytine **makta** (bitiş, kesiliş) denir. Gazellerin en güzel beytine **beyt-ül-gazel** adı verilir. Şairin adının geçtiği beyte **mahlâs** (taç beyit) denir. Taç beyit genellikle son beyittir. Genellikle her beyit bağımsız bir biçimde olmasına, beyitler arasında anlam bütünlüğü olmamasına karşın, beyitleri arasında anlam bütünlüğü bulunan gazellere **yek-ahenk**; bütün beyitleri aynı güçte, aynı değer ve güzellikte olanlara **yek-avaz gazel** denir.

Bir söz dedi cânan ki kerâmet var içinde	Sevgili bir söz dedi, içinde keramet var
Dün giceye dâir bir işaret var içinde	İçinde dün geceye dair bir işaret var

Meyhâne mukassî görünür taşradan ammâ	Meyhane dışardan kasvetli görünür ama
Bir başka ferah başka letâfet var içinde	İçinde başka bir ferahlık, bir güzellik var

Eyvâh o üç çifte kayık aldı karârım	Eyvah! O üç çifte kayık beni yerimde duramaz etti
Şarkı okuyup geçti bir âfet var içinde	İçinde bir güzel var, şarkı okuyup geçti

Olmakta derûnunda hevâ âteş-i sûzan	İçindeki hava yakıcı ateş olmakta
Nâyın diyebilmem ki ne hâlet var içinde	Ney'in içinde ne hal var anlatamam

Ey şûh Nedimâ ile bir seyrin işittik Ey neşeli güzel! Nedim ile bir gezmeni işittik
Tenhâca varıp Göksu'ya işret var içinde Yalnızca Göksu'ya gitmişsiniz, içki, eğlence varmış
Beyitlerde dize ortalarında da o beytin birinci dizesinin son sözcüğüne uygun olarak uyak kullanılırsa, bu tür gazellere **musammat gazel** denir. İlk beytin ortasında uyak olmaz.
Kamu bîmârına cânân / deva-yı derd eder ihsan
Niçin kılmaz bana derman / beni bîmâr sanmaz mı?

KASİDE : Dış görünüş bakımından gazele benzer. Yani uyak düzeni gazelinkiyle aynıdır. Yalnız gazelden çok uzundur. (33- 99 beyit) Divan edebiyatında en çok kullanılan nazım biçimlerinden biridir. Daha çok din ve devlet büyüklerini övmek için kullanılır. Bu nedenle şairler para kazanmak amacıyla kasideye yönelmişlerdir. İlk beytine gazelde olduğu gibi **matla** denir. Fakat son beytine makta denmez. Çünkü bu beyitten sonra dua bölümü vardır. Kasidenin bölümleri şöyledir:

Nesib (giriş) : Kaside bir övgü şiiridir. Ancak övgüye geçmeden önce bahar, savaş, ramazan...gibi konuları içeren 20 beyit kadar bir girişi vardır. Bu bölüm kasidenin en güçlü bölümüdür. Buna tasvir bölümü de denir. Kasideler çoğu kez bu bölümdeki konuya göre adlandırılır : Bahariyye, Ramazaniyye, Sûriyye, Dâriyye, Şitâiyye, İdiyye, Cülûsiyye...

Tegazzül : Nesibden sonra gelen aynı ölçü ve uyakla söylenilen kısımdır. Her kasidede bulunmaz. Kasidenin asıl bölümü sayılmaz, nesibin devamı niteliğindedir.

Girizgâh : Asıl amaca, yani övgüye geçişi sağlayan bir ya da iki beyitlik bölümdür.

Methiye : Bu bölümde şair kimi övecekse bütün gücünü bu beyitler üzerinde gösterir. Burada övmek istediği kişinin eserleri, düşünceleri ve çalışmaları anlatılır. Bu bölümün konusu amaca göre değişebilir.

Fahriye : Kasidede, şairin kendisini övdüğü bölümdür.

Taç : Şairin adının geçtiği beyittir.

Dua : Şairin kasideyi sunduğu kişi için dua ettiği bölümdür.

Beyt-ül Kasaid : Kasidenin en güzel beytine verilen addır.

Bu şehri-i İstanbul ki bî-misl ü behâdır Bu paha biçilmez ve eşsiz İstanbul'un bir taşına
Bir sengine yek-pâre Acem mülkü fedâdır bütünü İran ülkesi değerdir.

O iki deniz arasında tek parça bir mücevherdir.

Bir gevher-i yekpâre iki bahr arasında O iki dünyayı aydınlatan güneşle tartılsa lâyıktır.

Hurşid-i cihân -tâb ile tartılsa sezâdır

Hurşid: Eski kimyada altının simgesi

Yüce cennet onun altında mıdır, yoksa

Altında mı üstünde midir cennet-i âlâ üstünde midir? Doğrusu bu ne durum, bu ne hoş

El-hak bu ne hâlet bu ne hoş âb u havâdır

su ve havadır.

MESNEVÎ : Her beyti kendi arasında uyaklı olan nazım biçimidir. (aa / bb / cc) Beyit sayısı ve konu bakımından bir sınır olmaması, beyitlerin kendi aralarında uyaklı oluşu, şaire büyük kolaylık sağlar. İran edebiyatından alınarak kullanılmıştır. Uzun konular anlatıldığı için Baki, Nedim, Nefi gibi şairler hiç mesnevi yazmamışlardır. Mesneviler aruz ölçüsünün kısa kalıplarıyla yazılır. Mesnevide de her beyit başlı başına bir bütündür; yani cümleler beyit sonlarında biter, diğer beyte geçmez. Ancak, mesnevilerde belli konular işlendiği için, beyitler arasında anlam bağlantısı vardır. Mesneviler, olay anlatmaya yönelik eserlerdir. (**Tahkiyeli eserler**) Konu bakımından çeşitlilik gösterirler. Aşk hikayeleri, dine ve ahlaka ait eserler, toplumsal sorunlar üzerinde yazılanlar, tasavvufu ele alanlar, bir ili tanıtanlar (şehrengiz) ...

Türk edebiyatında mesnevinin ilk örneğini Yusuf Has Hacib vermiştir. (Kutadgu Bilig) Mevlana'nın Mesnevisi (26.000 beyit) Fuzulî'nin Leyla ve Mecnun'u, Şeyh Galib'in Hüsn-ü Aşk'ı, Nabi'nin Hayriye'si, Şeyhi'nin Harnâme'si, Süleyman Çelebi'nin Vesilet-ün Necât'ı (Mevlid) diğer önemli mesnevilerdir. İran edebiyatının ünlü destanı olan Şehnâme, 60.000 beyitten oluşmaktadır.

Bir eşek var idi zaif ü nizâr

Toğranur idi arpa arpa teni

Yük elinden kat'î şikeste vü zâr Gözi görünce bir avuç samanı

Gâh odunda vü gâh suda idi

Arkasından alınsa pâlanı

Dün ü gün kahr ile kısuda idi

Sanki it artuğıydı kalanı

Ol kadar çeker idi yükler ağır

Birgün ıssı ider himâyet ana

Ki teninde tû komamışdı yağır Ya'ni kim gösterür inâyet ana

Nice tû kalmamışdı et ü deri Aldı pâlânını vü saldı ota
Yükler altında kana batdı deri Otlayarak biraz yürüdi öte

Dudağı sarkmış u düşmüş enek Gördi otlakda yürür öküzler
Yorulur arkasına konsa sinek Odlu gözler ü gerlü göğüzler

Mesnevilerde konu ne olursa olsun, ilk dikkati çeken özellik, olayın bir masal havası içinde anlatılmasıdır. Akıl ve mantık ölçülerini aşan olaylar da bulunmaktadır. Yer ve zaman büyük oranda belli değildir. Kahramanları olağanüstü davranışlarda bulunurlar. Cinler, periler, devler, ejderhalar yer alabilir. Çoğunluk masal motifleriyle mesnevi motifleri birleşir.

Mesneviler, batı edebiyatındaki romanın yerini tuttuğu için geniş halk kesimlerine ulaşabilmiştir. Beş mesneviden oluşan birliğe **hamse** adı verilir.

MÜSTEZAT : Gazelin özel bir biçimidir. Uzun dizelere kısa dizelerin eklenmesiyle oluşur. Eklenen dizeye ziyade denir. Uzun dizelerle kısa dizelerin kalıpları farklıdır. Mefûlü mefâilü mefâilü faûlün – Mefûlü faûlün biçimindedir. Kısa dizeler asıl dizeyi anlam bakımından tamamlamalıdır.

Bülbül yetişir bağırmı hûn etti figaanın Âh eylemeğe başladı âyâ bu ne hâlet
Zabt eyle dehânın Nolsun bu harâret
Hançer gibi deldi yüreğim tig-i zebânın Bilmem yine bir derdi mi var bülbül-i cânın
Te'sir-i lisânın Ol mürğ-i nihânın

KIT'A : Sözlük anlamı parça, bölüktür. Yalnız ikinci ve dördüncü dizeleri birbirine uyaklı olan, iki beyitlik nazım biçimidir. Genellikle xaxa düzeninde yazılır. Beyitler arasında anlam birliği vardır. Şair, genellikle mahlas kullanmaz. Konuları değişiktir, ancak öğüt, açıklama, düşünce, hikmet, nükte, yergi çoğunlukta. Beyit sayısı ikiden fazla olan kıt'alara **kıt'a-ı kebire** denir. Matla beyti olmayan gazel gibidir. Ancak **konusu** ve **kafiyeleşimi** bakımından gazelden ayrıdır.

Yâ Rab ne eksilirdi deryâ-yı izzetinden Değer denizinden ne eksilirdi ya Rab
Peymâne-i vücûda zehr-âb dolmasaydı Vücut kadehine zehirli su dolmasaydı
Âzâde-ser olurdu âsîb-i derd ü gamdan Özgür olurdu dert ve gam belasından
Yâ dehre gelmeseydim yâ aklım olmasaydı Ya dünyaya gelmeseydim ya aklım olmasaydı

RUBAİ : İranlılardan Divan edebiyatına geçen bir nazım biçimidir. Dört dizeden oluşan bir tek benttir. Dize kümelenişi ve uyak örgüsü şöyledir: aaxa . Bazı rubailer aaaa biçiminde tüm dizeleri birbiriyle uyaklıdır. Arap edebiyatında rubaiye dü-beyt (iki beyit) denir. Araplar beyiti nazım birimi saydıkları için, o gözle bakmışlardır. Rubailerde genellikle felsefi konular işlenmiştir. Rubai şairi, dört dize içine bir dünya görüşünü, bir felsefi düşünceyi sığdırmak zorundadır. Bir tek düşüncenin en kısa yoldan, en yoğun biçimde anlatılması zorunlu olan rubaide, dizeler arasında anlam birliği ve bağlantısı bulunmaktadır.

Geçmiş günü beyhûde yere yâd etme Ahvâl-i cihânı her zaman söyleşelim
Bir gelmemiş ân için de feryâd etme Ammâ gâm-ı aşkımız nihan söyleşelim
Geçmiş gelecek masal bütün bunlar Ey vâkıf-ı râz-ı aşk olan ârif-can
Eğlenmene bak ömrünü berbâd etme Ney gibi seninle bî-zaban söyleşelim

TUYUĞ (TUYUK) : Divan edebiyatına Türklerin kattığı bir nazım biçimidir. Tuyuğ, rubai gibi tek bir dördlükten oluşur. Dize kümelenişi ve uyak örgüsü de rubai gibidir. (aaxa) Tuyuğ (duyuk) terimi, duymak, duygu sözcükleriyle ilgilidir. Özellikle Çağatay ve Azerî lehçelerinde kullanılmıştır. Fars edebiyatından rubai, Türk halk edebiyatından mani türlerinin etkisiyle oluştuğu

söylenilebilir. Tuyuğ, aruz ölçüsünün Fâilâtün fâilâtün fâilün kalıbıyla yazılır. Tuyuğda da, rubailerde olduğu gibi felsefi konular ve temalar işlenir. Maniler gibi cınaslı uyaklı olanları da vardır.

Dilberin işi itâb ü nâz olur	Güzellerin işi hep azarlama ve nazdır
Çeşmi câdû gamzesi gammâz olur	Cadı gözleri ile yan bakar, herkesin ayıbını ortaya çıkarır
Ey gönül sabr et tahammül kıl ana	Ey gönül ona sabır göster, tahammül et
Yâre erişmek işi az az olur	Sevgiliye ulaşmak yavaş yavaş olur

MURABBA : Dörder dizelik bentlerle kurulan nazım biçimidir. (4 – 7 bent) Halk edebiyatının etkisiyle oluşmuştur. Felsefi konular ve aşk murabbalarda işlenen konulardır. Uyak düzeni ilk bent için aaaa, diğer bentler için bbba / ccca /...biçimindedir. Yani ilk bentteki uyak diğer bentlerin son dizelerinde bulunmaktadır.

Perişân-hâlin oldum sormadın hâl-i perişânım	
Gamından derde düştüm kılmadın tedbîr-i dermânım	
Ne dersin rüzgârım böyle mi geçsin güzel hânım	Rüzgâr : Zaman
Gözüm cânım efendim sevdiğim devletli sultânım	

Gözümünden dem-be-dem bağrım ezip yaşım gibi gitme	Dem-be-dem : Her an
Seni terk etmezem çün ben beni sen dahi terk etme	
Amandır zâlim olma ben gibi mazlûmu incitme	
Gözüm cânım efendim sevdiğim devletli sultânım	

ŞARKI : Biçim bakımından murabbaya benzer, dört dizelik bentlerle kurulur. İlk dörtlüğün son dizesi kimi zaman nakarat, kimi zaman da uyak olarak diğer dörtlüklerin sonunda yinelenir. Konu bakımından hafif, akılda kalacak biçimde ve bestelenmeye elverişli manzumelerdir. Türklerin Divan edebiyatına kazandırdığı nazım biçimlerinden biridir. Şarkılar en az üç, en fazla beş bent olurlar. Halk edebiyatındaki türkü türünün etkisiyle oluştuğu sanılmaktadır. Uyak düzeni türkülere benzer. Eğlence, aşk şarkıların konularını oluşturur. Lale Devri'nde gelişmiş ve yaygınlaşmıştır.

Bir safâ bahş edelim gel şu dil-i nâşâda	dil-i nâşâ : neşesiz
Gidelim, serv-i revânım yürü Sâdâbâd'a	serv-i revân : yürüyen selvi, selvi boylum
İşte üç çifte kayık iskelede âmâde	âmâde : hazır
Gidelim serv-i revânım yürü Sâdâbâd'a	

Gülelim oynayalım kâm alalım dünyâdan	kâm almak : arzu almak
Mâ-i Tesnîm içelim çeşme-i nev-peydâdan	Mâ-i Tesnîm : Cennetteki bir su
Görelim âb-ı hayât aktığın ejderhâdan	nev-peydâ : yeni yapılmış çeşme
Gidelim serv-i revânım yürü Sâdâbâd'a	âb-ı hayat : hayat suyu

MUHAMMES : Beşer dizelik bentlerle kurulu nazım biçimidir. En az dört, en çok yedi bent olur. Müzdevic muhammes, mütekerrir muhammes, tahmis, taştîr, tardiye gibi türleri vardır. Müzdevic birleşen, mütekerrir tekrarlanan demektir. **Müzdevic muhammesde** her bendin son dizeleri, ya da son beyitleri birbiriyle uyaklıdır. **Mütekerrir muhammesde** ise her bendin son dizeleri, ya da son beyitleri hiç değişmeden tekrarlanır. **Tahmisde** bir gazelin her beytinin üstüne, beyitlerin birinci dizeleriyle uyaklı üçer dize eklenmesiyle, söz konusu gazelin muhammes haline getirilmesidir. **Taştîr**, bir gazelin her beytinin iki dizesinin arasına, beyitlerin birinci dizeleriyle uyaklı üçer dize eklenmesidir. **Tardiye**, muhammesin özel bir biçimidir. Birinci bendin son dizesi, kendi üstündeki dizelerle uyaklı değildir; öteki bentlerin son dizeleri, birinci bendin son dizesi ile uyaklıdır. (aaaab / ccccb / ddddb /...) Muhammeslerin konuları çeşitlidir. Daha çok ayrılık acısı, aşk gibi konuları kapsar.

TERKİB-İ BENT : Beyitlerden oluşan bentlerle kuruludur. Her bent 5 – 10 beyitten meydana gelir. Her bent vasıta ve terkibhane adı verilen iki parçadan oluşur. **Vasıta**, bentlerin son beyitleridir. Vasıta beytinin dizeleri kendi aralarında uyaklıdır. **Terkibhane**, vasıtanın üstündeki beyitlerin bütünüdür. Terkib-i bentlerin uyak düzeni şöyledir: aa aa aa aa aa aa bb cc cc cc cc cc dd ya da

aa xa xa xa xa xa bb cc xc xc xc xc xc dd

Terkib-i bentlerde felsefi ve toplumsal düşünceler, zamanın kötülüğünden yakınmalar ve mersiyeler yazılır.

TERCİ-İ BENT : Terkib-i bent gibi 5 – 10 beyitlik bentlerden kurulur. Bölümleri **vasıta** ve **tercihanedir**. Aralarındaki ayırım, vasıta beytinin her bent sonunda değişip değişmemesidir. Terci-i bentte vasıta beyti, her bentin sonunda aynıdır, değişmez.

Müseddes, altışar dizelik bentlerle kurulan nazım biçimidir. **Müsebbâ**, yedişer; **Müsemmen**, sekizer; **Muaşşer** ise onar dizelik bentlerle kurulur.

DİVAN EDEBİYATI NAZIM TÜRLERİ

Divan edebiyatında ele alınan konulara göre manzumelerin özel adları vardır.

TEVHİD : Allah'ın birliğini dile getirmek için yazılan şiirlerdir. Genelde kaside biçiminde, kimi zaman da gazel ve mesnevi biçiminde yazılır.

MÜNACAAT : Allah'a yalvarmak, günahları affettirmek için yazılan şiirlerdir.

NAAT (N'AT) : Hz. Muhammed'i övmek için yazılan şiirlerdir.

MERSİYE : Ölen kişinin ardından, üzüntüleri dile getirmek ve o kişinin iyilikleri anlatmak için yazılır.

MEDHİYE : Ünlüleri, devlet adamlarını, sevilen, sayılan kişileri övmek için yazılan şiirlerdir. Bu şiirlerde övgü abartılarak yapılır. Bu tür, aynı zamanda kasidenin bir bölümünün de adıdır.

HİCVİYE : Bir kişinin ya da toplumun aksaklıklarını göstermek için yazılan şiirdir.

FAHRİYE : Şairin kendisini övmek için yazdığı şiirdir. Aynı zamanda kasidede bir bölümdür.

NAZİRE : Bir şairin şiirine başka bir şair tarafından aynı ölçüde, aynı uyakta yazılan karşılıktır, bir çeşit taklittir.

TEHZİL : Alay etme amacıyla yazılan naziredir.

DİVAN EDEBİYATINDA NESİR

Divan edebiyatında nesir, nazma göre daha az gelişmiştir. Bunda düzyazının edebi eser sayılmamasının etkisi büyüktür. **Klasik nesir de denilen bu dönem mensur eserleri genelde şu türlerde yazılmıştır:**

Münşeat : Mektuplar ve diğer nesir yazılarının toplandığı eser.

Tarih : Olayların tarihini tutma. 19. Yüzyıla kadar edebi türken, sonra bilim halini aldı.

Vakayiname : Olayları, zamanlarıyla bildiren tarih kitabı, yazarlara **vakanüvis** denirdi. **Tarih düşürme** denmekteydi.

Tezkire : Ünlü kişilerin biyografisi, edebiyat tarihi de denilirdi.

Siyer-i Nebi : Peygamberimizin hayatı, savaşları ve mucizelerini anlatan eser.

Surnâme : Büyük düşün törenlerini anlatan eser.

Hilye : Peygamberimizin iç ve dış özelliklerini anlatır.

Gazavâtnâme : Savaşları ve gösterilen kahramanlıkları anlatır.

Seyahatnâme : Gezi yazıdır.

Klâsik nesir, anlatım tekniğine göre de üç grupta toplanır:

Nesr-i âdi (Sade nesir) : Genellikle bilim, tarih ve seyahat kitapları bu üslûpla yazılırdı. Yazar, burada yeni bilgiler ve araştırma sonuçlarını verdiği için kolay anlaşılabilir anlamın ön plânda olduğu nesirdir.

Nesr-i âli (Yüksek nesir) : Bu da felsefî, ahlâkî ve dinî konuların işlendiği nesir türüdür. Bu nesirde anlam yanında anlamın ifade edilişi de çok önemli sayılmaktadır.

Nesr-i mücellâ (Süslü nesir) : Herkes tarafından bilinen ve ifade edilen Allah'ın varlığı, kaza, kader, yaratılış ve ölüm gibi konuların secili, söz sanatlarına dayalı olarak anlatıldığı nesir türüdür.

Nesirde kafiyeli sözlere **seci** denir. Çöllerde asasız abasız kaldım

Divan edebiyatında akımlar :

Hikemi tarz

Türk-i basit

Sebk-i Hindi

Mahallileşme

Huzurlarına gitdüm. Bir cem (topluluk) gördüm, hikâyetleri(konuştukları sözler) perîşan ne sâfâdan anda eser ü ne sıdkdan (doğruluktan) anda nişan (iz) var.

Selâm verdüm, rüşvet değüldür deyü almadılar. Hükm gösterdüm, fâidesüzdür deyü mültefit olmadılar. (önem vermediler) Eğerçi (sanki) zâhirde (görünüşte) süret-i itâat gösterdiler ammâ zebân-ı hâl ile (isteksizce) cemi-i suâlûme (bütün sorularıma) cevap verdiler.

Dedüm: Yâ eyyühe'l-ashâb bu ne fi'l-i hatâ (yanlış davranış) ve çîn-i ebrûdur? (çatık kaşlılık)

Dediler : Muttasıl (her zaman) âdetimüz budur.

Dedüm : Benüm riâyetüm vâcib görmüşler (isteğimi uygun bulmuşlar) ve bana berât-ı tekâüd vermişler ki. Evkâf'dan hemîşe behre-mend olam ve pâdişâha ferâğ-ı bâl ile dua kılam. (Vakıftan nasibi almam ve padişaha huzur dolu bir kalp ile dua etmem için emeklilik onayı vermişler)

Fuzulî (Şikâyetnâme)

DİVAN EDEBİYATI SANATÇILARI

13. YÜZYIL

Anadolu'da Türk edebiyatı, ilk kalıcı örneklerini 13. yüzyılda vermeye başlar. Bu dönemde edebî dil niteliği kazanmaya başlayan Oğuz Türkçesi ile eserler verilmeye başlanmıştır. Bu yüzyıl, Anadolu'da dini-tasavvufi Türk edebiyatının geliştiği bir dönemdir. Bu dönemin önde gelen tasavvuf şairleri Mevlana, Ahmet Fakih, Sultan Veled ve Şeyyad Hamza'dır. Ancak Klasik Türk şiirinin 13. yüzyılda Hoca Dehhani ile başladığı kabul edilir.

HOCA DEHHANİ

- 13. yüzyılda yaşamıştır.
- İlk divan şairidir.
- Tasavvufun hâkim olduğu bir dönemde ilk kez din dışı konuları işleyen şairimizdir.
- Divanı yoktur.
- Eseri:
- Selçuklu Şehnamesi (mesnevi)

MEVLANA

- 13. yüzyıl tasavvuf şairidir.
- Eserlerini Farsçayla keleme almıştır.
- Her zaman aruz vezni kullanmıştır.
- Yunus Emre'yle birlikte Anadolu'nun en önemli iki mutasavvıf şairinden biridir.
- İnsan sevgisini, hoşgörüyü öne çıkaran bir anlayışla ele aldığı eserleriyle evrensel bir şairdir.
- Mevlevî tarikatının kurucusu olan oğlu Sultan Veled de ünlü bir şairdir.
- Eserleri:
- Mesnevi (26 bin beyit)
- Divan-ı Kebir (Gazelleri ve rubaileri)

- Fihi Ma-Fih
- Mecalis-i Seb'a (Yedi Vaaz)
- Mektubat

SULTAN VELED

- Mevlana'nın oğlu ve Mevlevilik tarikatının kurucusudur.
- Eserleri:
- Dîvân
- İbtidâ-nâme
- Rebâb-nâme
- İntihâ-nâme
- Ma'arif

AHMET FAKÎH

- Hoca Ahmed Fakîh veya Sultan Hoca Fakîh adları ile de tanınan sanatçının yaşamı hakkındaki bilgilerde belirsizlik vardır.
- En önemli eseri Çarhname'dir.
- Eserleri:
- Çarhname
- Kitâbu Evsâfı Mesâcidi'sh-Şerîfe

ŞEYYAD HAMZA

- 13. yüzyılda Anadolu Selçukluları döneminde yaşamış; yazdığı dini-tasavvufi şiirleriyle Ahmed Fakih'i izlemiştir.
- Yusuf u Züleyha adlı mesnevinin yazarıdır.
- Eseri:
- Yusuf u Züleyha

14. YÜZYIL

14. yüzyılda birçok temsilci yetiştiren divan edebiyatı, 13. yüzyıl şairlerinden Hoca Dehhani'den sonra din dışı konularda ürünler vermeye başlamıştır. Bu yüzyılın en tanınmış şairi Ahmedî'dir. Siyasi ve sosyal sarsıntıların yaşandığı bu yüzyılda edebî niteliği zengin eserler ortaya konmuştur. Bu yüzyılda Arapça ve Farsça sözcükler yoğun bir şekilde dilimize girmeye başlar.

AHMEDÎ

- 14. yüzyıl divan şairidir.
- "Divan" sahibi olan ilk şairimizdir.
- Eserlerinde sade bir dil kullanmıştır.
- Eserlerinde Oğuz Türkçesinin özellikleri görülür.
- Cemşid ü Hurşit, İran kökenli bir aşk mesnevisidir.
- Eserleri:
- Cemşid ü Hurşit (mesnevi)
- İskendername (mesnevi)
- Divan

AŞIK PAŞA

- Asıl adı Ali olan Âşık Paşa, mutassavıf bir şairdir.
- Selçuklu sarayında Farsçanın konuşulduğu bir dönemde Türkçeyi savunmuştur.
- Eserleri:
- Garibnâme
- Fakrnâme
- Hikâye
- Vasef-ı Hâl

KADI BURHANEDDİN

- 14. yüzyıl divan şairidir.
- Tuyuğlarıyla ünlüdür.
- Sivas'ta beylik de yapan şair, bir savaşta esir düşerek ölmüştür.

- Şiirlerinde dünya zevklerini konu edinmiştir.
- Eseri:
- Divan

NESİMİ

- 14. yüzyıl divan şairidir.
- Azeri sahası şairlerindendir.
- Tasavvuftan etkilenmiştir.
- Sade bir dille, halka ulaşmaya çalışmıştır.
- İnancı nedeniyle derisi yüzdürülerek öldürülmüştür.
- Eseri:
- Divan

GÜLŞEHİRİ

- 14. yüzyıl divan şairidir.
- Tasavvufu konu edinmiştir.
- “Kuşların konuşması” anlamına gelen “Mantiku’t Tayr” adlı tasavvufi alegorik mesnevisinde Kaf Dağı’na ulaşmak isteyen kuşların Hz. Süleyman’ın kuşu olan Hüthüt’ün ön-derliğinde yaptıkları yolculuğu anlatır.

- Eserleri:
- Mantiku’t Tayr (Farsçadan çevrilmiş, alegorik, tasavvufi bir mesnevi)
- Felekname

HOCA MESUT

- 14. yüzyılda yaşamış divan şairidir.
- Hayatı hakkında yeterli bilgi yoktur.
- Eserleri:
- Süheyl ü Nevbahar
- Ferhengnâme-i Sadî

15.YÜZYIL

Bu yüzyıl Anadolu’da Türk birliğinin kurulduğu dönemdir. Bu dönemde yöneticiler kültür, sanat ve edebiyata önem vermiş, bu da bilim, kültür ve edebiyat alanında ciddi gelişmelerin önünü açmıştır. Divan edebiyatı bu yüzyılda daha da güçlenerek gelişimini sürdürmüştür. Dönemin Anadolu’da yetişen en büyük şairi Şeyhî’dir. Ayrıca Ahmet Paşa ve Necati yüzyılın tanınmış diğer şairleridir. Anadolu dışında edebiyatımızın en büyük sanatçılarından Ali Şir Nevâî bu dönemde yetişmiştir.

ŞEYHÎ

- 15. yüzyılın en güçlü divan şairidir.
- Tasavvuftan etkilenmiştir.
- Harname adlı 126 beyitlik sembolik mesnevisiyle tanınmıştır.
- Bir fabl olan Hamame’de şair, bir eşekten hareketle tasavvufi ve toplumsal bir hiciv örneği vermiştir.
- Eserleri:
- Harname (mesnevi)
- Hüsrev ü Şirin (Farsçadan çeviri, mesnevi)
- Divan

AHMET PAŞA

- 15. yüzyıl şairidir.
- Bu yüzyılın Şeyhî’den sonraki en güçlü divan şairidir.
- Fatih Sultan Mehmet’in hocasıdır.
- 16. yüzyıl şairleri üzerinde etkili olmuştur.
- “Kerem Kasidesi”yle oldukça sevilmiştir.
- Eseri:
- Divan

NECATİ BEY

- 15. yüzyıl divan şairidir.
- Mahallileşme akımını başlatmıştır.
- Şiirlerinde atasözlerine ve halk söyleyişine yer vermiştir.
- Türkçenin şiir dili olmasına katkıda bulunan şairlerdendir.
- Eseri:
- Divan

SÜLEYMAN ÇELEBİ

- 15. yüzyıl divan şairidir.
- Vesiletü'n Necat (Kurtuluş Vesilesi) adlı mesnevisiyle tanınmış ve sevilmiştir. Günümüzde de sevilen bu mesnevi Hz. Muhammet'in doğumunu anlatır ve "Mevlit" adıyla bilinir.
- Eseri:
- Vesiletü'n Necat (Mevlid)

ALİ ŞİR NEVAİ

- 15. yüzyıl divan şairidir.
- Çağatay edebiyatının önemli temsilcisidir.
- Şairliğinin yanında, düşünür ve devlet adamı kimlikleri de vardır.
- Hamse sahibidir.
- Eserleri:
- Divan (dört tane)
- Muhakemet-ül Lugateyn (Türkçenin Farsçadan üstün olduğu savunulur.)
- Mecalisü'n Nefais (ilk tezkire)
- Mizan'ül Evzan (Aruz vezniyle ilgili teorik bir eser)

16. YÜZYIL

Türk edebiyatının en parlak olduğu dönemdir. Osmanlı'nın siyasî ve sosyal alanda gösterdiği başarıya edebiyat ve sanat alanındaki çalışmalar da eklenmiştir. Divan şiiri, taklit dönemini aşarak kendi üstatlarını yetiştirmeye başlamıştır. Anadolu dışında Fuzûlî, Anadolu'da ise Bâkî bu yüzyılın en önemli temsilcileridir. Ayrıca bu dönemde Zatî, Bağdatlı Ruhî, Hayalî gibi önemli şairler yetişmiştir.

TAŞLICALI YAHYA

- 16. yüzyıl divan şairlerindendir.
- Mesnevileriyle tanınır.
- Hamse sahibidir.
- Eseri:
- Şah u Geda (mesnevi)

BAĞDATLI RUHÎ

- 16. yüzyılda yaşamıştır.
- Azeri sahası şairidir.
- Mevlevidir.
- Toplumsal konuları işleyen bir şairdir.
- Divan'ındaki terkib-i bend'iyle tanınır. Üzerine üç yüzden fazla nazire yazılan bu "terkib-i bent"e en güzel nazireyi Ziya Paşa yazmıştır.
- Eseri:
- Divan

FUZULİ

- 16. yüzyıl divan şairidir.
- Bağdat'ta yaşayan şair Azeri sahası Türk edebiyatının temsilcisidir.
- Kerbela'da bir salgın hastalık sonucunda ölmüştür.
- Şiirlerinde üç dili de kullanmıştır: Azeri Türkçesi, Arapça ve Farsça
- Platonik aşkı anlattığı lirik şiirleriyle Türk edebiyatının en büyük gazel ustalarındandır.
- Tasavvufun etkisiyle, beşeri aşkı ilahî aşka ulaşmak için bir basamak olarak değerlendirmiştir; bundan dolayı şiirlerini acı çekmenin insanı olgunlaştıracak düşüncesiyle yazmıştır.
- Sevgiliye kavuşmak istemeyen, ayrılığın getirdiği acıdan hoşlanan bir şairdir. Bu düşüncesini “Aşk derdiyle hoşem el çek ilacumdan tabip / Kılma derman kim helakim zehri dermanundadır.” beytiyle anlatmıştır.
- Bilimsiz şiiri temelsiz duvara benzeten şairin şiirlerinde dini-tasavvufi birikimi kadar tıp, kimya, matematik gibi bilimlerdeki birikimi de dikkat çeker.
- Güzel bir naat örneği olan “Su Kasidesi”yle oldukça sevilmiştir.
- Leyla ile Mecnun mesnevisinde Mecnun'un beşeri aşktan ilahî aşka yükselişini anlatır.
- Divan şairlerini de halk şairlerini de etkilemiştir.
- Eserleri:
 - Divan (Türkçe, Arapça ve Farsça)
 - Leyla ile Mecnun (mesnevi)
 - Şikâyetname (Süslü nesir örneğidir. Kanuni'nin ölümünden sonra kendisine verilmeyen maaşı vesilesiyle rüşvetçiliği, sosyal aksaklıkları konu edinen bir mektuptur.)
 - Hadikatü's Süeda (Kerbela olayını anlatır)
 - Hadis-i Erbain Tercümesi (Kırk Hadis)
 - Risale-i Sıhhat ü Maraz (Sağlıkla ilgili)
 - Beng ü Bade
 - Enisü'l Kalb
 - Rind ü Zahit
 - Sakiname

BAKİ

- 16. yüzyıl divan şairlerindendir.
- Sultanü's Şuara (Şairler Sultanı) olarak tanınır.
- Divan şiiri Osmanlı sahasında en olgun seviyesine Baki ile yükselmiştir.
- Gazel ustasıdır.
- Din adamı olmakla birlikte, tasavvuftan etkilenmemiş, din dışı konuları ele almış ve somut aşkı anlatmış bir şairdir.
- Mahallileşme akımının etkisiyle sade İstanbul Türkçesiyle şiirler yazmış bir öncü isimdir.
- Fuzuli gibi acıları anlatan bir şair değildir; rindane (zevk ve eğlenceye düşkün) bir şairdir.
- Kanuni Sultan Süleyman tarafından korunmuştur.
- Kanuni'nin ölümü üzerine terkib-i bend biçiminde yazdığı, en önemli eseri olan Kanuni Mersiyesi'yle tanınmıştır. Bu mersiye Divan'ında yer almaktadır.
- Mesnevi yazmamıştır.
- En önemli eseri Divan'ı olan şairin, Arapçadan çevirdiği eserleri vardır
- Şiirleri, özellikle Şeyhülislam Yahya ve Nedim üzerinde etkili olmuştur.
- Eserleri:
 - Divan
 - Fezail-i Cihad (Arapçadan tercüme)
 - Fezail-i Mekke (Arapçadan tercüme)
 - Hadis-i Erbain Tercümesi

ZATİ

- 16. yüzyılda gazel ve kaside türlerinde eserler veren önemli divan şairlerimizdendir.

- Eserleri:
- Şem ü Pervane, Ahmed ü Mahmud, Ferruhname, Siyer-i Nebi, Fal-i Kur'an, Şehrengiz

HAYALİ

- Heyecan ve hisse çok değer veren bir şairdir.
- Tasavvufî şiirleri olmakla birlikte tasavvufî bir şair değildir.
- Eseri:
- Divan

NEV'İ

- Edebiyatımızda sâde dilli ve samimî duygular bulunduran gazelleri ile tanınmıştır.
- Âşıkane söyleyişi vardır.
- Eserleri:
- Dîvan, Hasb-ı Hâl, Tercüme-i Hadîs-i Erbain

17. YÜZYIL

Türk edebiyatının kendi kimliğini bulduğu bir dönemdir. Osmanlı devletinde başlayan siyasi gerilemeye karşılık, bu yüzyıl edebiyatında gelişme ve yükselme devam eder. İran edebiyatını taklit etme ve örnek tutma alışkanlığı, özellikle bu yüzyılda terk edilmiş. Türk şairleri, kendilerini İran şairleriyle eşit hatta onlardan üstün görmeye başlamıştır bu yüzyılda. Nef'i ve Nâbî bu yüzyılın en önemli şairleridir. Ayrıca Şeyhülislam Yahya, Naili, Neşâti, Nevizade Atâi gibi şairler yetişmiştir bu dönemde.

NEF'İ

- 17. yüzyıl divan şairidir.
- Hiciv şairidir. (Ölümü de hicivleri yüzünden olmuştur)
- Kaside ustasıdır.
- Sebk-i Hindi akımının etkisindedir.
- Dili ağır ve süslüdür.
- Övgüleri, daha çok kendi şairliğine dönüktür. Yani kasideleri fahriye türündedir.
- Eserleri:
- Divan (Farsça ve Türkçe)
- Siham-ı Kaza (Kaza Okları, hicivlerini topladığı kitabı)

NABİ

- 17. yüzyıl divan şairlerindendir.
- Hikemi (öğretici, düşündürücü, felsefi) şiir tarzının en önemli temsilcisidir.
- Düşünceye önem veren toplumcu yönü olan bir şairdir.
- Çağının aksaklıklarını eleştirmiştir.
- Şiirlerinde anlaşılması güç sözcüklere fazla yer vermez. Şeyhü's Şuara (Şairlerin Şeyhi) unvanıyla anılır.

- Eserleri:
- Divan (Türkçe ve Farsça)
- Hayriye (Oğlu için yazdığı, didaktik bir mesnevi)
- Hayrabad (mesnevi)
- Tuhfetü'l Hameyn (Gezi yazıları)
- Surname

AZMİZADE HALETİ

- 17. yüzyılda rubailerıyla ün yapmıştır.
- Rubai nazım şeklini edebiyatımızda kullanan en usta şairdir.
- Rubailerini Divan'ında toplamıştır.
- Eserleri:
- Divan
- Sakiname

- Münşeat

NAİLİ

- Gazel tarzına yeni bir söyleyiş, yeni bir tarz, yeni bir hava getirmiştir.
- Sebk-i Hindi tarzının divan edebiyatındaki ilk temsilcisidir.
- Eseri:
- Divan

NEVİZADE ATAİ

- Gazel ve kasidede başarılı olmakla birlikte asıl başarısını ve gücünü mesnevilerinde göstermiştir.
- Dili oldukça ağır ve külfetli olan şairin gazellerinde Fuzûlî, Nev'î ve Bâkî'nin etkileri görülür.
- Hamse sahibidir.

NEŞATİ

- Kasidelerinde Nef'î'nin etkisi görülür.
- Divan edebiyatının Sebk-i Hindî tarzının öncülerindendir.
- Eserleri:
- Dîvân, Hilye, Edirne Şehrengîzi, Şerh-i Müşkilât-ı Urî

ŞEYHÜLİSLAM YAHYA

- Gazel nazım şeklinde üstat olarak tanınmış, onun bu alandaki başarısı daha sonra Nedim gibi bir şair tarafından bile kabul ve takdir edilmiştir.
- Eseri:
- Divan

18. YÜZYIL

Divan edebiyatının son büyük sanatçılarından çıktığı dönemdir. Bu yüzyıldan sonra divan edebiyatı, ikinci derecedeki sanatçıların elinde orijinalliğini yitirmiştir. Bu yüzyılda “Mahallileşme akımı” önemli bir edebî harekettir. Bu akımla yerli ve millî özellikler kazanmaya başlayan edebî eserler halk zevkini ve dilini yansıtır hâle gelmiştir. Ayrıca bu yüzyılda Türklere özgü bir nazım şekli olan şarkı çok rağbet görmüştür. Nedim ve Şeyh Galip bu yüzyılın ve edebiyatımızın en önemli şairleri arasında yerini almıştır.

NEDİM

- 18. yüzyıl Divan şairidir.
- Zevk ve eğlence şairidir.
- İstanbul'un gezinti ve eğlence yerlerini şiirlerinde anlattığı için “İstanbul Şairi” olarak anılmaktadır.
- Lale Devri'nin canlı, eğlenceli yaşamını şiirlerine aktarmıştır.
- Dini şiiri yoktur.
- Şarkı nazım şeklindeki eserleriyle sevilmiştir.
- İstanbul Türkçesiyle başarılı gazel, kaside ve şarkılar yazmıştır.
- Şiirlerinde halk dilinde yer alan deyim ve sözcükleri kullanmıştır.
- Mesnevisi yoktur.
- Mahallileşme akımının etkisiyle hece ölçüsüyle bir “türkü” yazmıştır.
- Eseri:
- Divan

ŞEYH GALİP

- 18. yüzyıl divan şairidir.
- Divan şiirinin son büyük şairidir.
- Mevlevî şeyhidir.
- Sebk-i Hindi akımının temsilcisidir.
- Sembolik, sanatlı ve ağır bir dili vardır.
- Mahallileşme akımından da etkilenmiş, halk söyleyişine yakın dille şiirler de yazmıştır.
- Mahallileşme akımının etkisiyle, heceyle yazdığı bir “şarkı”sı da vardır.
- Eserleri

- Divan
- Hüsn ü Aşk (İlahi aşk uğrunda bir dervişin çekmek zorun—da olduğu çileleri, sembolik bir dille anlattığı bir mesnevidir.)

SÜNBÜLZADE VEHBİ

- Kasidelerinde Nefî'yi, gazellerinde Bâkî ve Nâbî'yi taklit eden şair, daha çok mesnevileriyle tanınmıştır.
- Eserleri:
- Lutfiyye, Tuhfe-i Vehbi, Nuhbe-i Vehbi, Şevkengiz

ENDERUNLU FAZIL

- Mahallileşme ve halka yaklaşma akımının önemli temsilcilerinden sayılır.
- Eserleri:
- Divan, Hubanname, Defter-i Aşk, Çenginame, Zenanname

FITNAT HANIM

- Nazım tekniğine olan hâkimiyeti, ifade kuvveti şiirlerinde kendini gösterir.
- Kaside ve benzeri geniş çerçeveli manzumelerden çok, gazel, kıt'a, rubai gibi küçük hacimli şiirler yazmayı tercih etmiştir.
- Eseri:
- Divan

19. YÜZYIL

Bu yüzyılda divan edebiyatı çökmeye ve çözülmeye başlamıştır. Nedim ve Şeyh Galip'le en yüksek dereceye çıkan divan edebiyatı bu yüzyılda büyük bir sanatçı yetiştirememiştir. Sümbülzade Vehbi, Enderunlu Vasıf, Akif Paşa, Leyla ve Şeref Hanımlar bu yüzyılda yetişen son divan şairleri arasında gösterilebilir. Yüzyılın ikinci yarısında divan geleneği yerini Batı tarzı edebiyata bırakmıştır.

ENDERUNLU VASIF

- Nedim'in etkisinde olan sanatçının dili sade, üslubu içten ve doğaldır.
- Mahallileşme akımının bu yüzyıldaki en önemli temsilcisidir.

KEÇECİZADE İZZET MOLLA

- Devrin son üstadı kabul edilir.
- Eserleri:
- Bahar-ı Efkâr, Hazan-ı Asar, Mihnetkeşan, Gülşen-i Aşk

YENİ NÂZİM BİÇİMLERİ

Tanzimat, Batı'ya yönelmedir. Tanzimatla birlikte edebiyatımız da Batıya yönelmiştir. Nesir alanında önemli yenilikler olurken nazımda da değişme başlamıştır. Yeni nazım biçimlerinin birimi dizedir. Fakat anlam her zaman bir dizede tamamlanmaz, diğer dizelere geçilebilir.

SONE : On dört dizeli şiirlerdir. Bu dizeler dört parça oluşturmaktadır. Birinci ve ikinci kümeler dörder; diğerleri üçer dizelidir. Uyak düzeni abba / abba / ccd / eed biçimindedir. Ölçüsü serbesttir. Batı edebiyatında konusu sadece aşk olduğu halde bizde çeşitlidir.

Kırlardayım, yalnız ve düşünceli;	Şu vakitsiz giden yaz, erken inen akşamla,
Yürüyorum, yavaş, ölçülü, ağır,	Kapanmış pancurlara dayayarak başını,
Kumlarda belki insan izi vardır,	Dinle solgun bahçenin kalbe anlattığını,
Üstlerine basmadan yürümeli.	Ağacın yaprak yaprak, havuzun damla damla.

TERZA-RİMA : Üçer dizelik bentlerle kurulan bir nazım biçimidir. Küme sayısı konuya göre değişebilir. Şiirin sonunda tek dizelik bir bölüm vardır. Uyak düzeni şöyledir: aba / bcb / cdc / e

Bir dereden kopardım Pek solgunsa da dışı Dinle, ne şakıyor bak!
Bu incecik kamışı Sesinde gizli, berrak
Ve bir bıçakla yardım Pınarların akışı :

BALAD : Üç uzun, bir kısa bentten oluşur. Sondaki kısa bent, Tanrı'ya, krala...seslenen sunu bendidir. Bentlerin son dizeleri nakaratlıdır.

SERBEST MÜSTEZAT : Divan şiirinde müstezat aruz ölçüsünün tek bir kalıbıyla yazılırken, serbest müstezat hem aruz, hem hece ölçüsünün çeşitli kalıplarıyla yazılmıştır. Aynı şiir içinde değişik kalıplar bulunabilir. Uzun ve kısa dizeler kimi zaman belli bir düzen içerisinde sıralanır. Kimi zaman karışık olarak düzenlenebilir. Uyaklar da belli bir kurala göre değil, şairin isteğine göre düzenlenir.

Sen olmasan... Bu en içten bir itirâf işte: Akşam
Sen olmasan yaşayamam: Gurûba karşı düşündüm sükûn içinde bunu:
Seninle bağlarımız hoş bir uzlaşım, işte; Fenâ değil sevişip ağlamak, fakat yaşamak
Fakat bu bağ geri kalmaz ki rûhu ezmekten. Değer mi gözyaşına ! ...

İKİLİ : Divan edebiyatındaki mesnevinin Batı edebiyatındaki karşılığıdır. Her beyit kendi içinde uyaklıdır. Fakat mesnevide cümle ve anlam beyit sonunda bittiği halde, ikililerde beyitten beyite geçerek sürebilir. Mesnevi ile genellikle uzun şiirler (manzum hikayeler ..) yazılırdı; ikili biçimle hem kısa, hem de uzun şiirler (manzum oyunlar özellikle) yazılır.

DÖRTLÜ : Dörder dizelik bentlerle kurulan bir nazım biçimidir. Çapraz uyaklı ve sarmal uyaklı olmak üzere iki türü vardır. Çapraz uyaklının dize kümelenişi şöyledir: abab cdcd efef... Sarmal uyaklının ise dize kümelenişi şöyledir: abba cddc effe...

Bunlardan başka altılı, yedili...gibi düzenli nazım biçimleri de bulunmaktadır.Bunlar birbirine eşit sayıdaki dizelerle kurulmuş bentlerden oluşur. Uyak örgüleri de yine belli bir düzen içindedir. Ayrıca dize sayıları farklı olan bentlerin düzenli bir sıra ile ard arda dizilmesinden oluşanlar da vardır.

Kardır yağın, üstümüze geceden, Sesin nerde kaldı, her günkü sesin,
Yağmurlu, karanlık bir düşünceden, Unutulmuş güzel şarkılar için
Ormanın uğultusuyla birlikte Bu kar gecesinde uzaktan, yoldan
Ve dörtnala, dümdüz bir mavilikte Rüzgâr gibi tâ eski Anadolu'dan
Kar yağıyor üstümüze, inceden. Sesin nerde kaldı? Kar içindesin!

Düzenli olmayan nazım biçimleri, çeşitli sayılarda dizelerden oluşan bentlerin, herhangi bir kurala bağlı olmaksızın, şairin isteğine göre sıralanmasından doğan biçimlerdir. Bunlarda uyak örgüsü de belli bir sıraya göre düzenlenmemiştir, o da şairin isteğine bağlıdır. Şiir, kimi zaman bentlere dahi bölünmeyip, tek bir bent halinde yazılabilir.

Ne güzel geçti bütün yaz,
Geceler küçük bahçede...

